

Uusklassisen talousteorian poliittisuudesta

HEIKKI PATOMÄKI

ABSTRACT
On the politics of neoclassical economics

Since the world is not atomistic – because systems are not closed, because people are not hedonistic calculators, and so on – mathematical economics has produced hardly any relevant predictions. As the project of generating genuine predictions has failed, mathematics itself has become a criterion of science. Over time, neoclassical models have become increasingly esoteric. The abundance of hundreds of thousands of models and econometric reports may give the image of diversity, yet economics education trains to embrace primarily one common prototype. The politics of neoclassical theory emerges from the prototype's abstract contrast space and its inherent reifications. Tendentiaal thinking arises from the selection effect, the repetitive nature and repulsive effect of economics training, and the susceptibility to group-thinking. Also a number of social mechanisms favour competitive market research when deciding on funding, positions and prestige. I conclude by discussing the possibility of openness and collective learning from evidence.

Johdanto

Yksityiseen omistukseen perustuvat vapaat kilpailulliset markkinat ovat kaikkein tehokkain ja moraalisin tapa järjestää ihmisten väliset suhteet. Tämä idea on monien taloustieteilijöiden asiantuntijakäytäntöjen ytimessä myös 2010-luvun Suomessa (näiden käytäntöjen leviämisestä ks. Springer ym. 2016). Kun *uusklassikko*¹ esittää näkemyksen julkisuudessa tai julkishallinnon sisällä komiteoissa tai valiokunnissa – usein kommentoiden asiaa, jota ei välttämättä ole erityisesti tutkinut – hänellä on taipumus nojata oppikirjojen perusmallilogiikkaan. Aikamme tyyppillinen, julkisuudessa näkyvä taloustieteilijä suhtautuu epäillen minimipalkkaan, kannattaa yksityistämistä tai markkinapohjaista paikallista sopimista, katsoo koulutuksen olevan ennen kaikkea yksityinen hyvä, josta jokaisen pitää maksaa itse, näkee korkeiden progressiivisten verojen vähentävän kannustimia ja sääntelyn vääristävän markkinoiden toimintaa sekä luottaa vapaakaupan hyödyllisyyteen. Uusklassinen ajattelu ilmenee myös makropoliittisessa uskossa budjetin tasapainottamiseen ja hintakilpailuvyyntin tärkeyteen.

Tavoitteenani on selittää, miten uusklassinen taloustieteellinen koulutus tuottaa sille luonteenomaisen poliittisen tendenssin puoltaa kilpailullisia yksityisiä markkinoita ja soveltaa sen logiikkaa yhteiskunnan ymmärtämiseen. Mitä ovat ne kognitiiviset, sosiaalipsykologiset ja yhteiskunnalliset mekanismit, jotka ensin muokkaavat monista uusklassisen koulutuksen läpikäyneistä nuorista miehistä² asiantuntijoita, jotka suosittelevat kilpailullisia markkinoita ja niiden prototyyppistä johdettuja talouspolitiikkoja ja ”rakenteellisia uudistuksia” ratkaisuksi useimpiin ongelmiin? Myös selektiomekanismit ovat tärkeitä: vain pieni osa taloustieteilijöistä valikoituu tunnetuiksi asiantuntijoiksi, julkisiksi intellektuelleiksi, mediakampanjoijiksi tai poliitikoiksi.³

Kysymykseeni sisältyy oletus, että uusklassinen standarditeoria on monissa olennaisissa suhteissa väärä ja että on olemassa teorioita, jotka kykenevät selittämään talouden ilmiöitä suhteellisesti paremmin.⁴ Tilanpuutteen vuoksi joudun tyytymään muutama avainargumenttiin ja tiiviiseen kirjallisuuskatsaukseen esitellessäni valtavirtataloustieteen teorioita ja niiden perustavia puutteita ja ongelmia. Artikkelini pääpaino onkin tämän merkittävän

yhteiskunnallisen ilmiön selittämisessä. On myös tärkeää korostaa, että tarkoitukseni ei ole vastata polemiikkiin polemiikilla.⁵ Pikemminkin pyrin syventämään ymmärrystä yhtäältä siitä, miten uusklassinen teoria kaikessa sisäisessä erimielisyydessäänkin toimii, ja toisaalta siitä, miten sitä hallitseva ajattelutendenssi saa yhteiskunnallisia vaikutuksia aikaan. Samalla pyrin myös edesauttamaan dialogia keskeisistä talousteoreettisista ja tieteenfilosofisista kysymyksistä.

Kun yritän selittää uusklassisessa taloustieteessä vallitsevaa ajattelutendenssiä, katson taloustiedettä yhteiskuntatieteilijän silmin (vrt. Bourdieu 1988; Suvanto 2016) ja aivan erityisesti kriittisen realismin ja sen sosiaalisen ontologian näkökulmasta (Bhaskar 1998; Fine 2006; Lawson 1997; 2003; 2015; Morgan 2015a; Morgan ja Patomäki 2017; Patomäki 2003). Näin tehdessäni nojaan rakenteistumisen teoriaan ja hylkään uusklassisessa taloustieteessä vallitsevan metodologisen individualismin, joka on yksi keskeinen syy sekä uusklassisen teorian vähäiseen selityskykyyn että sen eettis-poliittiseen puolueellisuuteen.⁶

Tony Lawson on ollut uranuurtaja kriittisen realismin soveltamisessa taloustieteeseen. Argumenttini eroaa kuitenkin Lawsonin (2012) näkemyksistä. Lawson korostaa, että uusklassinen matemaattikapohjainen metodologia ei sovi yhteiskuntatutkimukseen, ja että tämän vuoksi uusklassinen teoria on *irrelevantti* käytäntöjen kannalta. Tarkoitukseni on selittää, miten ja miksi uusklassisen taloustieteen lähestymistavalla on kuitenkin *taipumusta* kääntyä vapaamarkkina-liberalismin ideologiaksi. Ensin selitän, miten uusklassinen habitus muodostuu standardioppikirjoihin perustuvassa koulutuksessa varsinkin havainto- ja sosiaalipsykologisten mekanismien vaikutusten kautta (uusklassisten standardioppikirjojen sisällöstä ja ongelmista ks. anti-oppikirja Hill ja Myath 2010; sekä Fforde 2017, jonka mukaan – koska ennustaminen ei onnistu – taloustieteen oppikirjat eivät lopulta nojaakaan luonnontieteellisiin vaan pehmeisiin yhteiskuntatieteelliseen kriteereihin; ks. myös kriittiset vaihtoehdot mikro- ja makro-oppikirjoille: Fine 2016; Fine ja Dimakou 2016). Sen jälkeen esitän tiiviisti tämän habituksen genealogian. Yritän tavoittaa jotain olennaista siitä yhteiskunnallis-historiallisesta prosessista, jonka tuloksena uusklassinen taloustiede on tullut hallitsevaksi koulukunnaksi.

Uusklassinen taloustiede on parhaiten ymmärrettävissä perheyhtäläisyytenä siinä merkityksessä,

missä Ludwig Wittgenstein (1958, §67–77) termiä käyttää. Ensimmäisessä jaksossa kuvaan lyhyesti uusklassisen teorian rakenteen ja sen perusongelman. Toisessa jaksossa sovellan luokitteluteorian lisäksi myös hahmottamisen ja hahmojen tunnistamisen psykologiaa. Asteittain laajennan tarkastelua pois-sulkemisen ja vallan mekanismeihin, poliittisen talouden prosesseihin ja maailmanhistoriaan. Pääväitteeni siis on, että yhdessä eri kognitiiviset, sosiaalipsykologiset ja yhteiskunnalliset mekanismit luovat ajattelutendenssin, joka on todellinen, vaikka kaikki uusklassisen koulutuksen läpikäyneet taloustieteilijät eivät jaakaan samoja eettis-poliittisia näkemyksiä (olennaisia eroja on, ks. esim. Fuller ja Geide-Stevenson 2003; 2007; 2014). Viimeisessä jaksossa yritän avata dialogia pohtimalla oppimisen mahdollisuuksia uusklassisen suuntauksen sisällä, käyttäen lupaavana esimerkkinä keskusteluja minimipalkasta ja laajentaen sitä työmarkkinoihin ylipäänsä. Lopuksi vedän keskusteluni yhteen.

Uusklassisen teorian ydin ja sen perusongelma

Uusklassinen teoria on historiallisesti kehittyvä avoin oppijärjestelmä, jota ei voi tyhjentävästi määritellä yksinkertaisten välttämättömien ja riittävien ehtojen kautta. Uusklassinen taloustiede perustuu suljettujen järjestelmien matemaattis-deduktiiviseen mallintamiseen,⁷ mikä tyypillisesti edellyttää muun muassa tasapainon käsitteen.⁸ Uusklassisen teorian sisällöllinen ydin on täydellisen kilpailun mallissa, sillä se konstituoii uusklassisen kontrastijoukon päävertailukohdan. Kontrastijoukko määrittää esitettyjä kysymyksiä ja mahdollisia vastauksia niihin (kontrastien merkityksestä ks. van Fraassen 1980; Garfinkel 1981; Lawson 1997, 199–226; 2009; Morgan ja Patomäki 2017). Esimerkiksi kun lääkäri pohtii liikennekuoleman mahdollisia aiheuttajia, kontrastijoukko voi olla esimerkiksi {niskan murtuma, sisäinen verenvuoto, shokki}. Vastaavasti insinööriellä on mielessään joukko mahdollisia teknisiä vikoja (esim. väärin suunniteltu jarrupala), kun taas liikennesuunnittelija on kiinnostunut erilaisista onnettomuusriskeistä lisäävistä tekijöistä (esim. näkyvyyttä häiritsevä pensas risteyksessä). Poliisi voi puolestaan pyrkiä ymmärtämään onnettomuuden syitä pohtimalla kontrastijoukkoa, joka liittyy lakiin ja sen noudattamiseen, esimerkiksi onko tapahtunut: {punaista päin ajaminen, rattijuopumus, ylinopeus, kuluneet ren-

kaat}? Lisäksi kukin kontrastijoukko voi heijastaa sitä erityistä ajattelua ja kokemusta, jota onnettomuutta selvittävä lääkäri, insinööri, jne. edustaa.

Yleisesti uusklassinen kontrastijoukko määrittelee relevantit mahdollisuudet kahden toisiinsa liittyvän kontrastiivisen ulottuvuuden kautta. Markkinakilpailu voi olla täydellistä tai eri tavoin epätäydellistä, ja valtiolla voi olla syitä puuttua markkinoiden toimintaan vähemmän (lähtökohtana ”vapaat markkinat”) tai enemmän (äärikontrastina ”komentotalous”, jota käytetään ainoastaan negatiivisesti).⁹ Silloinkin kun selittämisen lähtökohdaksi hyväksytään se, että kilpailu joko tosiasiaassa tai väistämättä on epätäydellistä ja että valtiolla on ainakin joitakin perusteita ”puuttua markkinoiden toimintaan”, täydellisen kilpailun malli vapaamarkkinoista säilyy keskeisenä positiivisena kontrastina ja vertailukohdana. Koulutuksen kuluessa opiskelijoita toki muistutetaan siitä, että ”täydellinen kilpailu” ei tarkoita täydellisyyttä missään normatiivisessa tai utooppisessa mielessä, eikä oppikirjoissa myöskään puhuta vapaudesta julkituodun normatiivisesti.¹⁰ Kontrastijoukon opetus on silti selkeä. *Ceteris paribus* eli ”muiden asioiden pysyessä samana” pätee, että mitä vapaampaa ja täydellisempää kilpailu on, sitä suurempi kuluttajan ylijäämä ja sitä optimaalisempi tilanne.¹¹ Uusklassisen teorian mukaan monia ongelmia, kuten ulkoisvaikutuksia, voidaan korjata luomalla kilpailullisia markkinoita (esimerkiksi päästökauppa), ja uusklassikoiden talouspoliittiset suositukset perustuvat tavanmukaisesti makromalleihin, joissa täydellisen kilpailun hintamekanismi määrittää normaalioloissa useimpien markkinoiden ja siten koko talouden toimintaa (Samuelsonin ”uusklassinen keynesiläinen” teoria, RBC-, NMC- ja DSGE-mallit, VM:n Kooma-malli)¹².

Alfred Marshallilta (1959, 288) peräisin olevassa standardikuviossa kysyntä- ja tarjontakäyrät leikkaavat ja markkinat tasapainottuvat pisteessä, joka on vakaa ja paras mahdollinen. Tuo piste maksimoi ”kuluttajan ylijäämän” ja on siten optimaalinen. Marshall itse sijoitti kuvion alaviitteeseen päätekin sijasta, osin koska näin piirrettyinä se herätti hänen mielessään monia hankalia kysymyksiä. Marshallin yksi keskeinen huomio oli, että jokaisen historiallisen kysyntämuutoksen seurauksena myös tarjontakäyrä näyttäisi siirtyvän. Kysyntä ja tarjonta eivät olekaan toisistaan riippumattomia. Mitä kuvio sitten voi selittää, jos yhden käyrän siirtyä johtaa myös toisen siirtymiseen? Ainakaan esitetyssä kaksiulotteisessa

muodossa kuvio ei enää kerro mitään yksiselitteistä esimerkiksi hinnan muutoksen vaikutuksesta määrään. Lisäksi kuvio edellyttää nousevat rajakustannukset, vaikka hyvin tiedämme, että ainakin teollisilla aloilla tilanne on täsmälleen päinvastainen: lisääntyvät skaalatuotot vallitsevat.¹³ Vastatakseen näihin ongelmiin Marshall loi ”edustavan yrityksen” käsitteen ja erotti lyhyen aikavälin pitkästä aikavälistä.¹⁴ Tämä katkaisi yhteyden siihen reaalihistorialliseen aikaan, jonka kautta Marshall itse oli analysoinut tuotanto-organisaatioiden ja teollisuuden alojen kehitystä – eikä silti kuitenkaan ratkaissut ongelmaa.¹⁵ Mallin perusta on alusta alkaen ollut aporia, eli se on koostunut joukosta alustavasti uskottavia, mutta keskenään ristiriitaisia väitteitä.

Lisäksi Stanley Jevonsista lähtien käsitteet täydellinen kilpailu ja täydelliset markkinat ovat sekoittuneet ”täydellisen kilpailun” malleissa. Käsitteellisesti nämä ovat riippumattomia: kilpailijoiden määrä markkinoilla ja se miten markkinat toimivat ovat vain kontingentissa suhteessa toisiinsa.¹⁶ Matemaattisesti määritelty fuusiokäsite ”täydellinen kilpailu” viittaa tilanteeseen, jossa jokainen yritys kohtaa horisontaalisen kysyntäkäyrän, ja jossa hinta pysyy samana myydystä määrästä riippumatta (hinta riippuu vain rajakustannuksista) (Stigler 1957). Mikroteorian oppikirjoihin on vakiintunut esitys, jossa erilliset ja toisistaan riippumattomat kysyntä- ja tarjontakäyrät tai -funktiot pyritään johtamaan aksiomaattisesti muutamasta hyvin abstraktista oletuksesta (esim. Varian 1992). Sama tarina kertaantuu opintojen jokaisessa vaiheessa, aina teknisesti vaativammassa muodossa. Niille opiskelijoille, jotka hyväksyvät tämän tavan tutkia ”taloutta”, matemaattinen osoittaminen luo kuvan siitä, että malli muodostaa talusteorian varman perustan.¹⁷ Tätä käsitystä vahvistaa oppikirjojen (1800-luvulta periytynyt) ajatus yhdestä ainoasta oikeasta Tieteellisestä Menetelmästä, jota taloustiede noudattaa. Tosiasiaassa teorioiden ennustuskyky on heikko tai olematon sekä suhteessa menneisyyteen että tulevaisuuteen (Lawson 1997, luku 7), ja siksi oppikirjoissa tosiasiaassa viitataan lähinnä vain prototyyppiä vahvistaviin esimerkkeihin ja evidenssiin ja vedotaan kerta toisensa jälkeen uusklassikoiden keskuudessa vallitsevaan konsensukseen (Fforde 2017).

Kritiikillä ei ole ollut vaikutusta, vaikka myöhempi uusklassinen taloustutkimus itse on moneen kertaan osoittanut, että perusmalli ei voi toimia missään mahdollisessa todellisessa maailmassa. Esimerkiksi

niin sanottu Greenwald–Stiglitz-teoreema kieltää hypoteesin Pareto-tehokkaista markkinoista. Julkiset interventiot esimerkiksi verojen kautta voivat tämän vastateoreeman mukaan jokaisessa todellisessa tilanteessa parantaa tehokkuutta (Greenwald ja Stiglitz 1986). Toinen vastaava tulos on ns. Sonnenschein–Mantel–Debreu-teoreema (Sonnenschein 1972; Mantel 1974; Debreu 1974). Suhteelliset hintamuutokset vaikuttavat myös tulonjakoon eli kokonaisuus muuttuu ja kokonaisuus puolestaan vaikuttaa osiin. Teoreema kertoo, että kokonaiskysyntäkäyrä ei välttämättä laske tasaisesti, vaan voi mennä kussakin pisteessä mihin suuntaan vain. Tästä seuraa, että kun on monia markkinoita, mitään yhtä yleistä tasapainoa ei voi olla, minkä jo itsessään pitäisi riittää kyseenalaistamaan koko yleisen tasapainon etsimisen metodologian.

Uusklassisen taloustieteen omia välineitä käyttäen on myös helppo osoittaa – kuten kanadalainen taloustieteilijä Richard Lipsey ja australialainen taloustieteilijä Kelvin Lancaster tekivät jo 1950-luvulla – että jos hyväksytään, että todellisessa maailmassa jotkin markkinat eivät ole ”täydellisen kilpailullisia”, niin vakauden tai tehokkuuden lisääminen voikin tarkoittaa siirtymistä pois päin ihannemallista. (Lipsey ja Lancaster 1956–1957.) Toisin sanoen yksikin ”epätäydellisyys” johtaa siihen, että pyrkimyksillä siirryä kohti ”täydellistä kilpailua” on taipumusta huonontaa tilannetta Pareto-optimaalisuuden mielessä. ”Epätäydellisyudet” ovat väistämättömiä suhteessa sellaiseen kuvitteelliseen maailmaan, jossa vallitsee seisahtunut resurssien allokaation tasapaino (mikään ei koskaan muutu) ja jossa kaikki toimijat ja tuotteet ovat yhdenmukaisia, toimijat pystyvät ennustamaan kaiken mahdollisen tulevaisuudesta, eikä kasvavia suurtuotannon etuja ole. Tämänkin tulos on ollut tiedossa pian 60 vuotta.

Todellisuus ei ole täydellisen kilpailun mallin kaltainen. Kyse ei ole vain mallin realistisuudesta, vaan ennen kaikkea sen *relevanssista*. Täydellisen kilpailun mallin relevanssin kieltäminen tarkoittaa luopumista uusklassisesta kontrastijoukosta.¹⁸ Myös monet jälki-keynesiläiset ja muut ”heterodoksiset” taloustieteilijätkin saattavat (kenties tiedostamattaan) pitää kiinni uusklassisesta kontrastijoukosta tutkiessaan esimerkiksi epätäydellisen kilpailun makroteoreettisia vaikutuksia (Guerrian 2016, 166). Relevanssin kieltämisen jälkeen ei ole mahdollista ajatella, että kunpa maailma saataisiin enemmän ”vapaaksi” ja täydellisen kilpailun mallin kaltaiseksi, niin monet

talouden ongelmat poistuisivat (esimerkiksi ”hinta-jäykkyyksien” poistaminen työmarkkinoilta). Adekvaatti kausaalinen selittäminen ja normatiivinen arviointi edellyttävät kokonaan toisenlaisia kontrastijoukkoja.¹⁹ Kaikessa tutkimuksessa tarvitaan käsitteellistä työtä. Kausaalisten selitysten perustan pitää olla kohdallinen eli sekä realistinen että relevantti. Vain näin teoriolla voi kausaalista selitysvoimaa, ja vain näin se voi olla mielekäs perusta normatiiviselle arvioinnille (ks. Morgan ja Patomäki 2017).

Kognitiiviset mekanismit tuottavat virhepäätelmiä ja vaikuttavat käyttäytymiseen

Mikä sitten selittää sen, että taloustieteilijöiden asiointuntijakäytäntöjen ytimessä on tavanmukaisesti teesi, jonka mukaan yksityiseen omistukseen perustuvat vapaat kilpailulliset markkinat ovat lähtökohdaisesti kaikkein tehokkain ja moraalisin tapa järjestää ihmisten väliset suhteet, vaikka ne eivät aina toimikaan? Väitän, että taloustieteen oppikirjaperusmalli täydellisestä kilpailusta toimii valtavirtataloustieteellisen koulutuksen läpikäyneille *prototyypinä* kapitalistisesta markkinataloudesta ja sen keskeisestä mekanismista. Jo 1970-luvulla empiirisissä tutkimuksissa huomattiin, että me ihmiset emme luokittele asioita tai järkeile välttämättömien ja riittävien ehtojen kautta, vaan nojaamme ensisijaisesti valmiisiin prototyyppeihin (Rosch 1983). Välttämättömien ja riittävien ehtojen etsintä kumpuaa metaforasta ”käsitteet ovat säiliöitä”. Säiliöillä on yksiselitteinen sisä- ja ulkopuoli. Tämä metafora johdattaa harhaan (Lakoff ja Johnson 1999, 20, 341, 380–382). Esimerkiksi voidaan ottaa vaikka huonekalujen luokka. Tuoli on ilman muuta huonekalu. Lampun suhteen olemme vähemmän varmoja ja tietokoneen osalta epäröimme jo selvästi enemmän. Voiko myös kukka olla huonekalu? Prototyypiteorian lähtökohdiana on, että kustakin kategoriasta on olemassa ihmisten mielissä esimerkkitapaus, joka luonnehtii koko kategorian ja johon muita tapauksia verrataan. Esimerkkitapaukset voidaan kirjaimellisesti nähdä (”tuoli”), kun taas kategorioita ei ole mahdollista suoraan havaita (”huonekalu”). Prototyypit voivat kuitenkin muodostaa kontrastijoukon, esimerkiksi ”onko tämä käyttöesine?” kun mahdollisina positiivisina vastauksina kysymykseen ovat {huonekalu, työkalu, leikkikalu}? Käytännön luokittelu näiden vaihtoehtojen välillä on monissa tilanteissa monise-

litteistä ja kytköksissä sosiaalisiin rooleihin ja ideologioihin. Jokaista selitystä vastaa oma kontrastijoukkonsa.

Käsityksemme esimerkillisistä tapauksista määrittävät myös normatiivisia arvioitamme. Nojaamme teoreettisiin oletuksiin ja malleihin kun yritämme arvioida kompleksisen ja monimielisen maailman mahdollisuuksia ja todennäköisyyksiä. Kognitiiviset tutkimukset kertovat, että vahvaan evidenssi ei riitä kääntämään useimpien asiantuntijoiden päätä. Aukot täytetään ideologisilla tarinoilla (Tetlock 1999). Lisäksi välittömät, läheiset, toistuvat, konkreettiset ja elävät havainnot tai kokemukset muokkaavat käsityksiämme esimerkkitapauksista ja prototyypeistä paljon nopeammin ja vahvemmin, kuin mikä esimerkiksi bayesiläisen tilastollisen päättelyn kannalta olisi järkevää (Rosch 1983). Siksi normatiivisia arvioitamme on kohtuullisen helppo manipuloida, mihin esimerkiksi mainonta ja poliittinen propaganda pitkälti perustuvat. On siis helppo nähdä, että usklassinen koulutus, jossa samaa päättelyä loogikkaa ja samoja oletuksia ja tekniikoita toistetaan vuodesta toiseen, olennaisesti muokkaa opiskelijoiden ja ylipäätään ihmisten käsityksiä talouden prototyypistä. Hiljaisesti koulutus myös mukauttaa käsityksiä historiasta, tulevaisuuden mahdollisuuksista, oikeudenmukaisuudesta ja ekologisesta kestävyydestä, vaikka niistä ei edes suoraan kerrottaisi mitään.

Prototyypin mukaan talous on optimointia ja kilpailullista vaihtoa markkinoilla. Kun puhutaan taloudesta, lähtökohtana ovat siis (i) vaihto kilpailullisilla markkinoilla, kun kilpailu ymmärretään usklassisen teorian kautta eli toimijat optimoivat annettujen tavoitteiden ja rajoitteiden puitteissa reagoien hintasignaaleihin ja muihin kannustimiin; ja (ii) hintamekanismi, joka tasapainottaa oston ja myynnin (tämän johdannainen on oletus, että toimijat reagoivat toimivan hintamekanismin puutteeseen). Mitä paremmin näin ymmärretty hintamekanismi toimii, sen parempi yleisesti ottaen vakauden ja Pareto-optimaalisuuden mielessä²⁰. Teknis-tieteellinen kehystäminen ja matemaattinen esitystapa valavat uskoa tämän prototyypin ehdottomaan tieteellisyteen, ja toisto luo uskoa sen relevanssiin. Ne myös rakentavat koulutettavan mieleen tunnetta varmuudesta, jos hän on valmis uskomaan tähän päättelyloogiikkaan. Vaikka usklassisen koulutuksensa kuluessa nuori mies oppii, että taloudessa on olemassa myös monia tilanteita, joihin perusmalli

markkinamekanismista ei suoraan sovellu, ja toisia, joissa sen sovellettavuus on epävarmaa, tämä ei horjuta uskoa prototyyppiin.

Osa taloustieteilijöistä menee vielä askeleen pidemmälle. Kun yhteiskuntaa havainnoidaan vain usklassisen prototyypin kautta, jokainen ilmiö alkaa vaikuttaa optimoinnilta kilpailullisilla markkinoilla – tai vastaukselta markkinoiden puutteeseen. ”Kun ainoa työkalu on vasara, kaikki näyttää naualta.” Näin syntyy Gary Beckerin (1978) jo 1950-luvulla kehittämä ja 1970-luvulla julkistama usklassisen taloustieteen imperialismi ihmistieteissä. Esimerkiksi avioliittoa, perhettä, tiedettä ja uskontoa aletaan hahmottaa vain rationaalisen markkinavaihdon (tai sen kanssa analogisen toiminnan) laskennallisina tuloksina. Toinen, myöhemmin kehitelty vaihtoehto on, että instituutiot tulkitaan laskennallisiksi vastauksiksi toimivien markkinoiden puutteeseen. Ben Fine ja Dimitris Milonakis (2009) arvioivat kriittisesti niitä uudempia taloustieteellisen imperialismien muotoja, jotka esittävät sosiaaliset käytännöt ja instituutiot vastauksina markkinoiden epätäydellisyksiin tai markkinavirheisiin.

Koulutuksen vaikutus hahmottamiseen ja havaitsemiseen

Luokitteluteorian lisäksi myös hahmottamisen ja hahmojen tunnistamisen psykologia, hahmopsykologia (esim. Smith 1988) auttaa ymmärtämään sitä, miten usklassikko näkee maailman. Me ihmiset järjestämme havaintojamme ja kokemuksiamme tavalla, joka pyrkii säännönmukaisuuteen, symmetriaan ja yksinkertaisuuteen. Havaintomme ovat kompleksisia. Niissä kokonaisuus hallitsee osia. Tunnistamme asioista nopeasti jotakin, mikä on tuttua. Täydennämme näkemäämme kehystämällä, ryhmittelemällä, järjestämällä ja muodostamalla loogisia kokonaisuuksia. Havaitsemme nopeasti hahmoja ja kokonaisuuksia sielläkin, missä niitä ei edes ole. Esimerkiksi Thomas Gilovich (1991) kertoo selkeäänä, miksi niin usein ”tiedämme” asioita, jotka eivät pidä lainkaan paikkaansa (ks. myös Tetlock 1999). Taloustieteellisen koulutuksen keskeinen funktio on opettaa omaksumaan yksi vahvasti hallitseva prototyyppi, joka järjestää havaintoja ja kokemuksia.²¹ Havainnot ja kokemukset siis järjestyvät ja rakentuvat valmiiden mallien pohjalta. Havaintojemme ja kokemustemme pohjalta kerromme tari-

noita, joiden mukaisesti organisoimme puolestaan oman toimintamme.

Yksi konkreettinen esimerkki uusklassisen prototyypin kausaalista vaikutuksesta on se, että taloustieteilijät toimivat itse enemmän teorioidensa mukaisesti kuin muut ihmiset – siitä huolimatta, että kapitalistisen markkinatalouden käytännöt ja siitä seuraava jonkinasteinen laskelmoivuus ovat nykyään osa kaikkien arkielämää. Tämä pätee tunnusmerkkliseen valtavirtataloustieteilijään olettaen, että opiskeluvuodet muokkaavat ihmistä koko loppuelämäksi (useimmat tutkimukset ovat keskittyneet tarkastelemaan taloustieteen opiskelijoita ja opintojen suhteellisen kapeasti ymmärrettyä vaikutusta käyttäytymiseen, sivuuttaen sen, kuinka teoria voi konstituoida käytäntöjä paljon syvemmin ja laajemmin yhteiskunnassa).

Aiheesta on laaja tutkimusperinne, jonka aloittivat Gerald Marwell ja Ruth E. Ames (1981). Heidän alkuperäinen tutkimuksensa koski vapaamatkustamista ylipäänsä. Ensin he kysyivät vakiintuneiden taloustieteilijöiden näkemyksiä. Taloustieteilijät ennustivat vahvan version vapaamatkustus-hypoteesista, jonka mukaan ihmiset eivät panosta yhteiseen hyvään, jos he voivat saada saman asian ilmaiseksi. Taloustieteen opiskelijoiden käyttäytyminen mukaili hypoteesia, kun taas muiden koehenkilöiden käyttäytyminen poikkesi selvästi tai erittäin selvästi hypoteesista. Yoram Bauman ja Elaina Rose (2011) löytävät evidenssiä sekä valikointivaikutuksesta (taloustiedettä hakeutuvat todennäköisesti opiskelemaan omaa etuaan laskelmoivat henkilöt) että indoktrinaatiovaikutuksesta (varsinkin varhaisten opiskeluvuosien taloustieteellinen koulutus ohjaa käyttäytymään näin). Näistä syistä Bauman (2011) kutsuu uusklassisen taloustieteen koulutusta ”kolkoksi” viitaten termiin *dismal science*, jonka historioitsija Thomas Carlyle antoi aikoinaan taloustieteelle tutustuttuaan Malthusin väestöteorioihin.

Taloustieteen sosiaalipsykologiaa ja sosiologiaa

Taloustieteeseen siis valikoituu nuoria miehiä (tai naisia, jotka ovat omaksuneet perinteisesti miehisyteen yhdistyneitä arvoja), jotka ovat jo valmiiksi tavallista alttiimpia *homo oeconomicus* -ajattelulle.²² Valikointia vahvistaa se malli, mitä julkisuudessa esiintyvät ekonomistit tarjoavat. Silti opintojen kulessa esimerkiksi Helsingin yliopistossa jopa puolet

opiskelijoista karsiutuu pois. Jäljelle jäävistä suurin osa on omaksunut täydellisen kilpailun prototyypiksi markkinatalouden toiminnasta. He hyväksyvät sen, että taloustieteilijän ei tarvitse tietää historiasta, instituutioista ja politiikasta juuri mitään; matemaattikka ja tilastotiede riittävät talousanalyysin pohjaksi.²³ Osa nuorista miehistä omaksuu opintojensa kuluessa myös uusklassisen projektin imperialistisesti laajentaa talousteorian soveltamisalaa. Prototyyppejä ja sitä vastaavaa metodologiaa aletaan soveltaa laajalti yhteiskunnallisten ilmiöiden analyysiin. Prototyyppi taloudesta alkaa näin hallita kaikkia yhteiskunnallisia havaintoja.

Uusklassisen teorian prototyyppejä ja siihen liittyviä havaintopsykologisia mekanismeja ja virhepäätelmiä pitävät yllä ainakin kolme keskeistä sosiaalista mekanismia. Ensinnäkin suhteellisen yhdenmukainen sosiaalinen ympäristö voimistaa niin sanottua vahvistusvinoumaa. Lukuisissa psykologisissa kokeissa on havaittu, että ihmiset ovat erityisen alttiita etsimään ja löytämään evidenssiä, joka tukee heidän nykyisiä uskomuksiaan (Nickerson 1998). Tiedämme myös, että saman alan kollegat seurustelevat keskenään. Taloustiede poikkeaa kuitenkin monista muista tieteenaloista siinä, että se tekee jyrkän erottelun sisä- ja ulkopuolisten välillä. Tästä klassinen esitys on Milton Friedmanin artikkeli taloustieteen metodologiasta (Friedman 1953; analyysistä ks. Patomäki 2001). Samaa asiaa käsittelee myös Axel Leijonhufvud vuonna 1973 julkaisemassaan satiirisessa kommentaarissa, jossa kuvataan mallinikkareiden *Econ*-nimisestä suljettua heimoa (Leijonhufvud 1973). Sisäpuolelle kelpuutetaan vain ne, jotka ovat käyneet uusklassisen koulutuksen kokonaan läpi ja julkaisevat nykyisen taloustieteen valtavriran hyväksymissä ja rankkeeraamissa omissa lehdissä. Tieteelliset lehdet ovat hierarkkisesti luokiteltuja.²⁴ Lähtökohtaisesti ulkopuolisten kommentteja tai kritiikkiä ei yleensä hyväksytä lainkaan.²⁵ Tämä voimistaa vahvistusvinoumaa ja siten vähentää opiskelun tieteellisyyttä, sillä oikea tiede pyrkii falsifioimaan, ei vahvistamaan uskomuksia.

Toinen uusklassista prototyyppejä ylläpitävä mekanismi liittyy arvostukseen yhteiskunnassa laajemmin. Tämän mekanismin kuvaaminen edellyttää joitakin sosiologisia käsitteitä, sellaisia kuten habitus, kulttuurillinen pääoma ja sosiaalinen kenttä (Bourdieu 1969, 1993, 1998; Grenfell 2008, luvut 3, 4 ja 6). Kulttuurillinen pääoma viittaa niihin historiallisesti kehkeytyneisiin arvostuksiin, jotka kumpuavat tie-

totaidoista, symboleista ja sosiaalisesta statuksesta. Yksilöille rakentuu heidän sosiaalistumisensa kuluessa habitus, joka perustuu kentällä opittuihin normeihin ja ihanteisiin, saavutettuihin fyysisiin ja psyykkisiin kykyihin sekä olosuhteisiin. Habitus on rakentunut aiempien kokemusten pohjalta (varhainen vuorovaikutus, kasvatus, koulutus, pätevyöityminen, jne.), mutta habitus osallistuu myös sosiaalisen maailman jatkuvaan rakentumiseen. Habitus on ymmärrettävissä *taipumuksina* havaita, tulkita ja toimia.

Habitus mahdollistaa kunkin toimijuuden, mutta se tekee samalla hänen käyttäytymisestään ennakoitavaa ulkopuolisten näkökulmasta (käyttäytymiseen liittyy luonteen- ja tavan-mukaisuutta). Habitus toimii myös resurssina niissä prosesseissa, joissa toimijat asemoituvat suhteessa muihin. Pierre Bourdieun teoriassa kentät ovat usein kilpailullisia, vaikka habituksen muodostuminen edellyttää myös moninaisia yhteistoiminnan muotoja. Sosiaalisen erottelujen ja erottautumisen muotoja voidaan tulkita pyrkimykseksi rakentaa etulyöntiasemaa suhteessa muihin – erityisesti kentillä, joissa kilpailullisuus hallitsee.

Uusklassinen koulutus muokkaa yksilötoimijoiden habitusta. Se kehittää uusklassisismille ominaisia taipumuksia ja kykyjä. Jos nuori mies (tai nainen) uhraa 10–20 vuotta elämästään harjaannuttaakseen vain niitä taipumuksia ja kykyjä, joita uusklassinen taloustiede ja yhteisö edellyttävät, sekä hänen habituksensa arvo että tunnustettu asemansa yhteiskunnassa ovat kiinni siitä, että noilla taipumuksilla, tiedoilla ja taidoilla on mielekästä käyttöä, ja että uusklassinen prototyyppi on relevantti. Uusklassisen koulutuksen läpikäyneellä on näin erityinen intressi edistää sitä, että ympärillä oleva yhteiskunta hyväksyy hänen tapansa havainnoida ja ymmärtää todellisuutta. Matemaattisten symbolien käytöllä on tässä keskeinen rooli, sillä monilla kentillä se riittää saamaan aikaan vaikutelman tieteellisestä auktoriteetista.

Uusklassisten taloustieteilijöiden samanhenkisyys voimistaa heidän alttiuttaan kognitiivisiin vinoumiin ja niitä vastaaviin virhepäätelmiin. Havainto- ja tulkintavinoumat ja erilaiset virhepäätelmät näyttävät lisänneen uusklassikoiden kollektiivista luottamusta omaan asiaansa, mistä syntyy ryhmäajattelun nimellä tunnettu ilmiö.²⁶ Tämä näkyy myös kyselytutkimuksissa. Varsinkin professoritasolle nousseet taloustieteilijät uskovat oman tieteesä ylivertaisuus-

teen. Oppialan hierarkiat ja materiaaliset etuoikeudet vahvistavat tätä minäkuvaava (Fourcade ym. 2015). Kuitenkin uusklassisen teorian kyky valaista, selittää ja ennustaa todellisuutta pidetään laajalti heikkona. Kriitikot niin sisä- kuin ulkopuolelta ovat sankoin joukoin päättelleet, että uusklassinen taloustiede ei osaa selittää ja/tai ennustaa juuri mitään; se ei oikeastaan ole edes varsinainen tiede.²⁷ On muitakin tieteenaloja, joissa on kehittynyt vastaavia itseriittoisia sulkeumia²⁸, mutta ihmistieteiden parissa uusklassinen taloustiede ja sen poissulkeva ja ilmeisen perusteeton omahyväisyys on poikkeuksellinen ilmiö.

Yhteiskunnallinen kokonaiskenttä: tuki, rahoitus ja arvostus

Kolmas uusklassista prototyyppiä ylläpitävä mekanismi liittyy palautekytkentöihin laajemman yhteiskunnallisen kontekstin kautta. Uusklassinen taloustiede ei ole yhteiskunnan ulkopuolella, vaan sen tuottamat tulkinnot ja väitteet osallistuvat yhteiskunnallisten suhteiden, käytäntöjen ja instituutioiden järjestämiseen. John Maynard Keynesin tunnetun huomautuksen mukaan talousteoreetikoiden ja poliittisten filosofien ajatukset ovat paljon vaikutusvaltaisempia kuin mitä yleensä ajatellaan. ”Itse asiassa koko maailmaa ei paljon mikään muu hallitsekaan”, tokaisi Keynes. ”Käytännön miehet [ja naiset], jotka luulevat olevansa kaikkien intellektuaalisten vaikutusten yläpuolella, ovat yleensä jonkun menneen taloustieteilijän orja.” Vaikka tiedon sosiaaliset vaikutusmekanismit ovat tosiasiaa monimutkaisempia kuin mitä Keynes ajatteli, olennaista tässä on, että tieto konstituoitui ja oikeuttaa yhteiskunnallisia suhteita.

Paljolti tiedon yhteiskunnallisesta merkityksestä johtuen on olemassa toimijoita ja mekanismeja, jotka suosivat uusklassista tutkimusta silloin, kun päätetään rahoituksesta ja asemista ja määritellään tiedollista auktoriteettia ja kohotetaan joidenkin suuntausten arvovaltaa (Fourcade ym. 2015). Uusklassisen taloustieteen hallitseva asema kumpuaa osin vallitsevien kenttien syvemmistä kulttuurillisista virroista, esimerkiksi matematiikan arvostuksesta ja muilta tieteiltä lainatuista metaforista. Kysymys siitä, onko uusklassinen taloustiede edes tiede, on tästä näkökulmasta keskeinen.

Uusklassisismilla on samalla monia vahvoja institutionaalisia tukijoita. Esimerkiksi Ruotsin kes-

kuspankki halusi korostaa poliittista riippumattomuuttaan 1960-luvun kamppailuissa ja perusti taloustieteen ”Nobel-palkinnon” vakiinnuttaakseen ajatuksen uusklassisesta taloustieteestä objektiivisena tieteenä (Offer ja Söderberg 2016, erit. luku 4). Tarjottu raha kelpasi Nobel-toimikunnalle, mutta Nobelin perikunta ei hyväksynyt ajatusta.²⁹ Siksi palkinnon virallinen nimi on ”Ruotsin keskuspankin taloustieteen palkinto Alfred Nobelin muistoksi”. Suuri yleisö ei edelleen tiedä palkinnon poliittista taustaa, vaikka edistystä on se, että vuoden 2017 palkinnonjaon uutisoinnissa palkinnon luonnetta oli monessa paikassa täsmennetty. 2000-luvulta alkaen yliopistojen ranking-luokituksissa on usein annettu erityinen paino Nobel-palkinnon saamiselle, ”taloustieteen Nobel-palkinto” mukaan lukien.³⁰

Uusklassisen taloustieteen asialla on ollut muitakin edistäjiä. Yleisimmällä rakenteellisella tasolla voidaan sanoa, että kapitalistisessa markkinataloudessa yksityisillä yhtiöillä ja varakkailla yksilöillä näyttäisi usein olevan intressi edistää sellaista tutkimusta, joka puoltaa yritysten ja sijoittajien maksimaalista toimintavapautta ja mahdollisuuksia tuottaa voittoja omistajilleen. John Kenneth Galbraith (1987, 299) on ilmaissut asian näin:

”[Uus]klassisen teorian yhä jatkuva olemassaolo voidaan selittää vasta kun ymmärretään, että klassiset uskomukset suojelevat liike-elämän autonomiaa ja tuloja, ja samalla häivyttävät näkyvistä modernin yrityksen harjoittaman vallan julistamalla, että kaikki valta on markkinoilla”

Täydellinen kilpailu määrittää uusklassisen kontrastiavaruuden keskeisen poolin. Vaikka kilpailu olisi ”epätäydellistä”, teorian mukaan toimijuutta, yhteiskunnallisia suhteita tai valtaa ei ole, vaan uusklassisessa teoriassa hintamekanismi määrää lopputuloksen.³¹ Teoria luo kuvan, että valta on markkinoilla, ja että olennaiset kysymykset koskevat sitä, kuinka vapaita ja kilpailullisia markkinat ovat ja missä määrin valtion on teknisesti järkevää puuttua vapaiden markkinoiden toimintaan. Samalla kun usko matemaattisesti ilmaistuihin säännönmukaisuuksiin tai lainalaisuuksiin reifioi (eli esineellistää ja mystifioi) historiallisesti muuttuvaa sosiaalista todellisuutta, uusklassinen kontrastiavaruus peittää näkyvistä kaikki ne eettis-poliittiset kysymykset, jotka koskevat yhteiskunnallisia suhteita ja valtaa.

Uusklassisen teorian kyvystä oppia – esimerkkinä kysymys minimipalkasta

Määritelmän mukaan sosiaaliseen toimintaan kuuluu toisin toimimisen mahdollisuus. Kuitenkin ne voimat ja mekanismit, joita olen tähän mennessä eritellyt, vaikuttaisivat muodostavan itseään vahvistavan prosessin, jossa uusklassisen suuntauksen ominaispiirteet ja asema vahvistuvat riippumatta sen selitysten pätevytydestä – tai edes tieteellisyydestä.

Keskustelu minimipalkasta on tärkeä esimerkki, joka edellä esitetystä huolimatta näyttäisi osoittavan, että oppiminen on mahdollista. Uusklassisen perusmallin näkökulmasta minimipalkka on julkista sääntelyä, joka haittaa vapaiden kilpailullisten markkinoiden toimintaa. Minimipalkka lisää työn tarjontaa ja vähentää sen kysyntää. Minimipalkka asettaa pohjan hinnanmuodostukselle työmarkkinoille ja näin johtaa epätasapainoon, jos markkinoilla on työnhakijoita tai -tekijöitä, joiden työn rajatuottavuus on alhaisempi kuin minimipalkka. Tässä ”epätasapaino” tarkoittaa työttömyyttä. Uusklassisen prototyyppimallin näkökulmasta minimipalkka on esimerkki siitä, miten hyvää tarkoittava reformi johtaa helposti huonoihin tarkoitamattomiin seurauksiin eli tässä työttömyyteen.³²

Taloustieteen oppikirjasuosituksista huolimatta 90 prosenttia maailman maista on joko säätänyt lain minimipalkasta tai toteuttaa sitä tosiasiallisesti kollektiivisten työehtoneuvotteluiden kautta.³³ Lisääkö minimipalkan asettaminen tai korottaminen todella työttömyyttä? Mitä muita vaikutuksia sillä on joko suoraan tai kokonaistaloudellisten vaikutusten kautta?

Kysymystä voidaan lähestyä ensinnäkin talusteoreettiselta kannalta. Esimerkiksi raffalaisesta näkökulmasta esitetty uusklassisen teorian kritiikki voi kertoa, että kilpailullisten markkinoiden malli on itsessään epäjohtonmukainen, varsinkin jos myönnetään, että teollisilla aloilla vallitsee tendenssi oligopolisoitumiseen ja keskittymiseen (ks. loppuviitteet 13 ja 16). Kysymystä voidaan lähestyä empiirisesti ja historiallisesti. Tiedossa on joukko taloustieteellisiä empiirisiä tutkimuksia, jotka eivät ole löytäneet evidenssiä siitä, että minimipalkka lisää työttömyyttä. Uusklassikot myös helposti unohtavat, että minimipalkan varsinaisena tavoitteena on vähentää köyhyyttä ja lisätä tasa-arvoa. Rationaalisen arvostelman antaminen koskee kokonaisvaikutuksia, mikä edellyttää kykyä punnita yhtäkaik erillaisia vai-

kutuksia ja normatiivisia näkökohtia, sen sijaan, että asiaa katsoisi vain yhdestä näkökulmasta.

David Cardin ja Alan B. Kruegerin (1992) kysely- ja selvitystutkimus³⁴ New Jersey'n minimipalkan korotuksen vaikutuksista yhdellä merkittävällä matalapalkka-alalla (pikaruokalot) osoittautui käännteentekeväksi. Card ja Krueger tutkivat yritysten ja niiden toimipaikkojen valintoja ja käytäntöjä. He argumentoivat, että työllisyys saattoi jopa hieman parantua minimipalkan nostamisen johdosta. Myöhemmin Cardin ja Kruegerin metodologiaa on sovellettu myös muihin tapauksiin, samanlaisin tuloksin (Dube, Lester ja Reich 2010), kun taas toiset tutkijat edelleen väittävät uusklassisen standarditeorian hypoteesien pätevän. Tutkimusten jatkuessa kävi ilmi, että amerikkalaiset korkealle luokitellut taloustieteelliset aikakauslehdet olivat julkaisseet mieluummin uusklassisen prototyypin kannalta suopeita kuin sen kannalta kriittisiä tutkimustuloksia (Card ja Krueger 1995). Vertaisarviointi ei suinkaan takaa objektiivisuutta, vaan voi toimia oikeaoppisuuden portinvartijana. Taloustiede vaikuttaisi olevan kognitiivisesti vinoutunut myös tällä institutionaalisella tasolla.

Vaikka selvä enemmistö valtavirtataloustieteilijöistä edelleen uskoo minimipalkan aiheuttavan työttömyyttä, 1990-luvulla näiden taloustieteilijöiden osuus väheni merkittävästi paljolti juuri Cardin ja Kruegerin tutkimuksen ansiosta (Fuller ja Geide-Stevenson 2003, 384; sen jälkeen osuudet ovat tosin vakiintuneet Fuller ja Geide-Stevenson 2014, 138). 1990-luvun kehitys osoittaa teorian edustajien voivan oppia ja muuttaa kantojaan. Mutta mitä tämä tarkkaan ottaen kertoo talousteorioista ja niiden oppimiskyvystä? Mikä esimerkiksi on uusklassikoiden oma tulkinta? Merkittävä osa näyttäisi pitävän kiinni prototyypistä eli vastakkainen evidenssi ei vaikuta mielipiteisiin. Entä niille, jotka ovat muuttaneet kantaansa minimipalkan suhteen, onko kyse vain pelkästä pienestä anomaliasta muuten pätevässä teoriassa? Voidaanko anomalia selittää vaikka työmarkkinoiden monopsonistisuudella ja asetettujen minimipalkkojen alhaisuudella (vrt. loppuviite 32)? Vai olisiko luontevampaa päätellä, että itse uusklassinen teoria työmarkkinoista ja tuotteiden hinnan muodostuksesta on olennaisesti väärä?

Voisivatko jälkikeynesiläiset ja sosiologiset teoriat olla oikeassa? Voivatko esimerkiksi kasvaneet työ-kustannukset siirtyä hintoihin eri tavoin eri paikoissa, vaikka kyse olisi saman yhtiön tai konglomeraa-

tin eri osista? Jälkikeynesiläisten teorioiden mukaan tuotteiden hinnoittelu perustuu varsinkin oligopolimarkkinoilla keskimääräisiin kustannuksiin, jotka voidaan ainakin osin helposti siirtää hintoihin.³⁵ Sosiologin näkökulmasta työnhakijan ”rajatuottavuudella” ei ole merkitystä, sillä työmarkkinoiden valintamekanismien kannalta olennaisia asioita ovat työnhakijan habitus ja verkostot. Lisäksi esimerkiksi pikaruokalouden tuotantoprosessi on niin standardoitu, että se tekee yksilöerot lähes merkityksettömiksi.

Poliittisen talouden tutkijalle on ilmeistä, että valtasuhteet ovat relevantteja, kun yritetään selittää yrityksen tuottamien tulojen jakautumista funktionaalisesti (työtulot vs. pääomatulot) ja organisaatiohierarkian eri kerrosten välillä (johtajien tulot vs. eri tasojen työntekijöiden tulot).³⁶ Lisäksi analyysin lähtökohdaksi on mielekästä ottaa se kokonaistaloudellinen konteksti, joka määrää työllisyysasteen. Minimipalkan nousun työllisyysvaikutukset riippuvat monen muun seikan ohella myös kokonaistalouden kehityksestä. Jos kehitys on suotuisaa, kenties oikeanlaisen talouspolitiikan ansiosta, minimipalkan nousu voi korreloida työllisyyden paranemisen kanssa ja myös kausaalisesti vaikuttaa työllisyyden paranemiseen, osin siksi, että minimipalkan nousu itsessään lisää kokonaiskysyntää. Avoimissa järjestelmissä monet mekanismit ja prosessit vaikuttavat yhtäaikaan. Lisäksi kokonaisuudella on emergenttejä ominaisuuksia. Olennaista on kaikkien näiden yhteisvaikutus.³⁷

Minimipalkkaesimerkki voidaan laajentaa koskemaan työmarkkinoiden sääntelyä ja kollektiivista sopimista ylipäänsä (ks. esim. Baccaro and Rei 2007; Baker ym. 2005; Berg and Kucera 2008; Judzik ym. 2016). Yleisesti rajakäsite-logiikka ei näytä soveltuvan työmarkkinoiden ja -organisaatioiden analyysiin. Ei esimerkiksi ole olemassa mitään annettua yksilön rajatuottavuutta.³⁸ Ja jos uusklassisen prototyypin mukainen markkinahinta-analyysi ei valaise, selitä tai auta ennakoimaan juurikaan mitään työmarkkinailmiöitä, voi hyvin olla, että vaihtoehtoiset teoriat selittävät ja valaisevat paremmin myös poliittisen talouden monia (tai kenties kaikkia) muita ilmiöitä. Avoimuus vaihtoehtoisille näkökulmille on todellisen tieteellisyyden ja oppimisen ehto (ks. tarkemmin Morgan tässä symposiumissa).

Lopuksi

Artikkelini aluksi kävin läpi keskeisiä syitä päätellä, että täydellisen kilpailun mallin määrittämä kontrastijoukko ei ole *relevantti* poliittisen talouden ilmiöiden selittämisen, ennakkoinnin tai arvioinnin kannalta. Siitä huolimatta uusklassinen koulukunta hallitsee taloustutkimusta ja vieläpä varsin yksipuolisella tavalla. Tämä herättää kysymyksen siitä, mitä ovat ne rationaliteetit, tendenssit ja mekanismit, jotka ylläpitävät uusklassisen prototyypin ja kontrastijoukon vaihtoehdot poissulkevaa johtoa-asemaa yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa?

Hahmottamisen psykologia ja väärin sijoitetun konkreettisuuden virhepäätelmä selittävät osan siitä itseään vahvistavasta prosessista, jonka tuloksena uusklassisen suuntauksen ominaispiirteet ja asema vahvistuvat riippumatta sen selitysten pätevydestä. Lisäksi valtavirtataloustieteen sosiaalisella yhteisöllä on taipumusta voimistaa taipumusta vahvistusviinoumaan. Sosiologisesta näkökulmasta olennaista on myös se, että uusklassinen koulutus ja asemoituminen tuottavat (itse)intressin vahvistaa ja laajentaa uusklassista oikeaoppisuutta. Tämä resonoi monien laajempien yhteiskunnallisten intressien ja prosessien kanssa, joiden yhteisvaikutuksesta kilpailullisten markkinoiden ihannoiti on yhä enemmän noussut politiikan keskiöön 1970-luvulta alkaen (Springer ym. 2016; seurauksista ks. Patomäki 2018).

Yksi prototyypin sovellutus on argumentti minimipalkkaa vastaan (”aiheuttaa työttömyyttä”). Edellä esitin, että Cardin ja Kruegerin empiirinen tutkimus on onnistunut kääntämään kohtuullisen monen taloustieteilijän pään, mikä on hyvä merkki oppimiskyvyn ja moniarvoisen tieteellisen dialogin kannalta, vaikka prototyyppi yhä vallitsee myös tällä alueella.

Tästä osittaisesta oppimisesta huolimatta uusklassikot eivät edelleenkään ole taipuneet hyväksymään, että mitä avoimempia järjestelmät ovat, sitä historiallisempaa, kontekstisidonnaisempaa ja kokonaisvaltaisempaa tieteen täytyy olla. Yhteiskuntatiede on myös normatiivista. Yhteiskuntatutkija tulee vääjäämättä vedetyksi normatiivisten pätevyysväitteiden arviointiin. Näissä suhteissa oppimisprosessi on vasta alkamassa.

VIITTEET

¹ Vallalla olevan taloustieteen suuntauksen nimeäminen ”uusklassiseksi” on sikäli hankalaa, että sen tarkka sisältö on kiistanalainen (keskustelusta esim. Morgan 2016). Klassinen poliittinen taloustiede Adam Smithistä Thomas Malthusin ja David Ricardon kautta Karl Marxiin tutki historiallista yhteiskuntaa. Tässä suhteessa uusklassista taloustiedettä voisi luonnehtia pikemminkin anti- tai vastaklassiseksi (tosin klassikoista Ricardo pyrki deduktiiviseen päättelyyn, tarjoten esimerkin seuraajilleen). Monimielisyydestä kertoo sekin, että Paul Krugman saattaa luokitella vastustajansa uusklassikoiksi, kun taas monet pitävät myös Krugmania uusklassikkona. (Syll 2016; Lawson 2013, 948). Jamie Morgan tässä symposiumissa puhuu uusklassisen taloustieteen sijasta valtavirtataloustieteestä; kyse on kuitenkin samasta ilmiöstä.

² Alan miesvaltaisuudesta, ks. esim. Sunderland (2010). Taloustieteen sukupuolittuneisuus ilmenee mm. jaossa, jossa yhdellä puolella ovat mieskäsitteet (tosiasiat, järki, laskennallinen mieli, tiede, objektiivinen, positiivinen, jne.) ja toisella puolella naiskäsitteet (tunne, kehollisuus, subjektiivisuus, etiikka, arvo, ideologia, jne.); jaon ylittämistä ks. Sayer (2011).

³ Uusklassisen teorian valtavirtaa on laajalti luonnehdittu libertarianistiseksi tai vähintäänkin vapaamarkkinaideologian kannattajaksi niin uusklassisen teorian sisältä kuin muiden yhteiskuntatieteilijöiden ja uusliberalismin kritiikoiden toimesta (ks. esim. van Gunten ym 2016, 1028–1030; Horowitz ja Hughes 2017, 1–3; Klein ja Stern 2007, 310). Toisaalta monet kyselytutkimukset varsinkin amerikkalaisten taloustieteilijöiden keskuudessa ovat tuoneet esille taloustieteilijöiden mielipiteiden jakautumista ja sitä, että vain pieni vähemmistö taloustieteilijöistä näyttäisi kannattavan yksiselitteisesti määriteltyä tai puhdasta vapaamarkkinaideologiaa (edellisten lisäksi, ks. erit. Fuller ja Geide-Stevenson 2003; 2007; 2014). Valikointimekanismit voisivat selittää ainakin osan näiden havaintojen eroista: suhteellisen pieni joukko uusklassikoita toimii keskeisissä asiantuntijatehtävissä, esiintyy aktiivisesti julkisuudessa tai päätyy poliitikoiksi ja päätöksentekijöiksi. Tällöin hypoteesina olisi, että erilaiset valikointimekanismit suosivat vapaamarkkinaideologiaan kallellaan olevia taloustieteilijöitä, ja että erityisesti juuri yhteiskunnallisesti ”merkittävien” taloustieteilijöiden keskuudessa vallitsisi jonkinlainen väljätkö liittoutuminen joko puhtaiden tai sekoitettujen vapaamarkkina-ajatuksen taakse (van Gunten ym. (2016) näyttäisi tukevan tätä hypoteesia). Toinen mahdollinen selitys on se, että kyselytutkimusten konteksti on yleensä Yhdysvallat vuosina 1990–2015 ja kysymykset on muotoiltu tavalla, joka tekisi esimerkiksi useimmista suomalaisista kokoomuspuolueen jäsenistä keskitien talouspolitiikan kannattajia. ”Vaikka niin republikaanit ja demokraatit kuin amerikkalaiset taloustieteilijätkin kunnioittavat vapaata markkinoita ja yrittäjähänkeä, niin usein piru asuu yksityiskohdissa” (Fuller ja Geide-Stevenson 2007, 81). Mark Horowitz ja Robert Hughes (2017) korjaavat tätä vinoumaa esittämällä radikaalimpia (vasemmistolaisempia ja vihreämpiä) kysymyksiä taloustieteilijöille.

⁴ Ideologiakritiikin ehtoja on kaksi: (a) T_1 on todempi eli selittää ja valaisee enemmän kuin $T_{\text{välttisevä}}$; ja (b) T_2 selittää miten ja miksi $T_{\text{välttisevä}}$ tuotetaan ja uusinnetaan (Bhaskar 1998, 59–77). Tämän artikkelin pääpaino on ehto (b):ssä, mutta koko argumentti ei olisi mielekäs ilman (a):ta.

⁵ Tässä en viittaa niinkään niihin henkilöhyökkäyksiin ja muihin polemiikkiin muotoihin, mitkä ovat viime vuosina kohdistuneet muun muassa Raha ja talous -blogin pitäjiin sekä allekirjoittaneeseen (sama on toistunut ympäri maailmaa, monia toisinajattelijaita on mm. vivuttu ulos taloustieteen laitoksilta tai häväisty

julkisesti). Pikemminkin viittaa tunnettujen usklassikoiden arvovaltaisilla akateemisilla foorumeilla esittämiin luonnehdintoihin usklassisen taloustieteen edustajien ja muiden suhteesta. Aivan erityisesti tämä on näkyneet siinä miten usklassikot ovat viime vuosikymmeninä levittäneet oppejaan yhä laajemmin myös sosiologian ja politologian piirissä, itse propagoiemiensa ilmausten mukaan soveltaen ”säälimättömästi” usklassisia käsitteitä kaikkialla ja toimien ”imperialistisesti”, ”aggressiivisesti”, ”kutsumatomana” ja ”hyökkäysten kautta” (ks. Becker 1978, 5; Stigler 1984, 311; Lazear 2000, 99, 103–104; ks. myös loppuviite 25).

⁶ Tilanpuutteen vuoksi joudun tyytymään pariin alustavaan huomioon ja avainlähteiden esittelyyn. Metodologinen individualisti ottaa teorian yksiköt annettuina ”atomeina”, samoin kuin kirjastonhoitajalle kirjat voivat näyttytyä ”atomeina”, vaikka toisesta näkökulmasta on selvää, että kukin kirja on paitsi monimutkainen rakenteellinen ja organisoitu kokonaisuus myös kirjailijan ja kustantajan työn tuotos (ja lisäksi tiedämme myös, että ”kirjailijan” ja ”kustantajan” kategoriat ovat historiallisesti emergenttejä). Metodologinen individualisti yleensä olettaa, että yksiköiden muodostama kokonaisuus on vain annettujen osiensä summa, vaikka joutuisivatkin myöntämään, että näin ei ihan aina ole (esimerkiksi markkinamekanismin ”näkyvätön käsi” tai vangin dilemman kollektiivinen tulos näyttäisivät sotivan tätä oletusta vastaan: oman edun ajaminen saa erilaisia lopputuloksia aikaan riippuen kokonaisuuden järjestymisestä).

Usein metodologista individualismia oikeutetaan pelkkänä käytännöllisenä työkaluna, vaikka sen taustalla olisikin ontologinen atomismi ja reduktionismi. Kun teoreetikko pitää yksilötoimijoita ja kollektiivisia toimijoita funktionaalisesti atomin kaltaisina, sillä on merkittäviä tieteellisiä ja eettisiä-poliittisia seurauksia. Metodologinen individualismi (ja atomismi) lähtökohtaisesti rajoittaa kysymykset koskemaan ”atomien” välisiä annettuja eroja tai niiden valintoja tai tekoja. Niinpä metodologisella individualistilla on esimerkiksi taipumusta selittää taloudellista eriarvoisuutta yksilöiden erilaisilla annetuilla tai luontaisilla ominaisuuksilla, sosiaalisten suhteiden ja niiden muodostamien kokonaisuuk-sien dynamiikan sijasta. Esimerkiksi keynesiläisen talousteorian paradoksit kertovat, että kapitalistinen markkinatalous ei toimi vain osiensä summana, vaan kokonaisuus tuottaa yllättäviä vai-kuksia. Toisaalta yhtä olennaista on, että yksilötoimijoiden ominaisuudet ovat sosiaalisesti välittyneitä ja historiallisesti tuotettuja: niiden olemassaolo riippuu dynaamisista yhteiskunnallisista kokonaisuuksista. (Atomisuuden oletuksista ks. Rescher 2006, 62–65; metodologisen individualismin kriitikoista Bhaskar 1998, 29–34; individualismin tieteellisistä ja eettisistä seurauksista Garfinkel 1981, 75–155; rakenteistumisen teoriasta eli sosiaalisen ontologian ja kausaation perusteista Patomäki 1991; keynesiläisen taloustieteen paradokseista Lavoie, 2009, 91–96, 110–111, 117–119.)

⁷ Ks. Jamie Morgan tässä symposiumissa. Kuten artikkelissani argumentoin, suljettujen järjestelmien matemaattis-deduktiivisen mallintamisen metodologia ei kuitenkaan yksin riitä määrittämään usklassista lähestymistapaa ja teoriaa, päinvastoin kuin mitä Lawson (2013) antaa ymmärtää (kriitikoista Fine 2015). Lawson luonnehtii myös monia jälkikeynesiläisen ja ”heterodoksisen” taloustieteen muotoja usklassiseksi, siinä määrin kuin ne nojaavat samaan matemaattisen mallintamisen metodologiaan. Kuitenkin yhtenä ilmeisenä erona on se, että jälkikeynesiläiset mallit tyypillisesti pyrkivät paitsi suurempaan realistisuuteen myös ottamaan kokonaisuuden rajoitteita ja emergenttejä ominaisuuksia enemmän huomioon (esim. varanto/virta-konsistentti mallintaminen). Morgan (2015a) on kriittinen, mutta monipuolinen ja myötämielinen keskustelu siitä, missä määrin Lawsonin luonnehdinta on valaiseva ja missä määrin harhaanjohtava.

⁸ Edward Fullbrook (2004, 71–75) esittää mm. Kenneth Arrow’n (1983a, 1983b) tutkimuksiin viittaamalla, että ns. mikrotalousteorian tavoitteena on osoittaa, että markkinatalous voi saavuttaa optimaalisen tasapainon automaattisesti ja että käsitys rationaalisuudesta on valittu siten, että sen avulla tämä toivottu tulos voidaan johtaa loogis-matemaattisesti. Niinpä preferenssien täytyy esim. täyttää transitiivisuuden, täydellisyden ja toisistaan riippumattomuuden ehdot. Näin etukäteen asetettu tutkimuksen sisällöllinen (ja normatiivinen) tavoite määrää oletukset, vaikka ne olisivat kuinka epärealistisia tai vääriä. Yhdessä mielessä ”tasapaino” tarkoittaa vain sitä teknistä vaatimusta, että monen matemaattisen yhtälön joukko voidaan ratkaista. Sillä ei ole vastinparia talouden todellisuudessa, vaikka osa taloustieteilijöistä sekoittaakin tasapainon käsitteen ajatukseen, että jonkinlainen hallittu järjestys vallitsee todellisessa taloudessa. Jo Nicholas Kaldor (1972) ja Joan Robinson (1980) osoittivat, että tasapainon käsite on paitsi sisällöllisesti tyhjä myös harhaanjohtava, koska se johtaa historiallisten prosessien ja itseään vahvistavan ja kasautuvan kausaation poissulkemiseen. Uudemmassa keskustelusta ja kritiikistä ks. Lawson (2005).

⁹ Daron Acemoglu, David Laibsonin ja John A. Listin *Economics* (2016) on hyvä esimerkki oppikirjasta, jonka kontrastijoukko on järjestetty juuri kuten tässä artikkelissa esitän (Acemoglu poliittisen talouden tutkimukset, jotka korostavat instituutioiden merkitystä, tai keskitien poliittiset kannat, eivät ole relevantteja oppikirjan arvioimisen kannalta). Usklassisten perusdoktriinien – positiivinen/normatiivinen ero, niukkuus, optimointi, vaihtoehtoisuuskustannukset, tasapainon etsiminen, ”tieteellinen menetelmä”, kvantitatiiviset tekniikat jne. – esittelyn jälkeen kirjoittajat kuvaavat täydellisen kilpailun mallin, jonka ytimenä on Marshallin ikoninen kuvio, jossa laskeva kysyntäkäyrä ja nouseva tarjon-takäyrä kohtaavat tasapainossa. Täydellisen kilpailun malli kertoo kuinka ”näkyvätön käsi” toimii. ”Tiedämme, että Pareto-tehokkuus toteutuu täydellisen kilpailun tasapainossa” ja että ”tehokkuuden ja tasa-arvon välillä vallitsee trade-off” (2016, 200). Väite trade-offista ei perustu kokemukseen, vaan on käsitteellinen seuraus Pareto-optimaalisuuden määritelmästä (ks. viite 20). Sen jälkeen kirjoittajat esittävät standardiargumentin vapaan kaupan puolesta (suhteellinen etu jne.). Suurin osa loppukirjasta kertoo kontrastitapauksista kahdella lottuvuudella: (1) kilpailun epä-täydellisyys tai markkinahäiriöt voivat olla este Pareto-tehokkuuden toteutumiselle (oligopolit, monopoli, joustamattomat palkat, ammattiliitot, inflaatio, valuuttakurssiongelmät); ja (2) on joukko muita mahdollisia syitä sille, että markkinat eivät toimi tehokkaasti: valtiointerventioita saatetaan tarvita (mm. ulkoisvaikutukset, julkishyödykkeet, asymmetrinen informaatio ja moraalinen hasardi, lyhyen aikavälin suhdannevaihtelu). Monet häiriöt ovat väliaikaisia (kirjoittavat uskovat pitkän aikavälin vakaaseen tasapainoon) tai korjattavissa luomalla uusia markkinoita. Oppikirja toistaa usklassista kontrastijoukkoa ja trivialisoii tieteellisen menetelmän kahteen pelkistettyyn periaatteeseen (2016, 59), jotka sulkevat kaikki olennaiset tieteenfilosofiset kysymykset näkyvistä.

¹⁰ Nykyiset usklassikot eivät juurikaan käy keskustelua siitä, onko kilpailu hyvää tai esimerkiksi parempaa kuin yhteistoiminta tai toisista huolehtiminen (tai hoiva). Mallin alun perin kehittäneen Alfred Marshallin (1959, 619–620) mukaan markkinakilpailussa ei välttämättä ole mitään hyvää. Hän korostaa esimerkiksi sitä pahaa – kurjuutta, sairauksia ja kärsimystä – jota vapaan kilpailun työmarkkinat toivat Britanniaan varsinkin 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä (vrt. Polanyi 1957). Marshall oli viktoriaanisen ajan sosiaalireformisti. Nykyiset usklassikot väittävät, että täydellisen kilpailun arviointi on vain teknistä; sen ehdollis-

tekninen normatiivisuus kumpuaa Pareto-optimaalisuudesta (ks. viite 20; ja Morgan tässä symposiumissa).

¹¹ Esimerkiksi Stuart Birks (2015) kyseenalaistaa täydellisen kilpailun mallin käytön normatiivisena ideaalikonstrastina, perusteena sekä realistisuuden että normatiivisten perusteiden puute. *Ceteris paribus* -klausuulin väärinkäyttö on yksi uusklassisen teorian ongelmista. Uusklassisen teorian *ceteris paribus* tarkoittaa väitteen täsmentämistä niin, että aina kun mallin oletukset ovat voimassa, väite pätee, riippumatta siitä, onko olemassa mitään mahdollista todellista maailmaa, jossa nuo oletukset edes voisivat olla voimassa. Oletuksiin voivat kuulua esimerkiksi, että (i) toimijat tietävät kaiken, mukaan lukien tulevaisuudesta, että (ii) kaikkien tuottajien tuotteet ovat identtisiä eivätkä muutu, että (iii) kukaan ei aseta hintoja vaan kaikki ovat annetun hintojen ottajia, ja (iv) että yksikään yritys ei tee voittoa – ei ainakaan ”pitkällä tähtäimellä”.

¹² RBC= Real Business Cycle; NMC = New Macroeconomic Consensus; DSGE = Dynamic stochastic general equilibrium; KOOMA = valtiovarainministeriön kansantalousosastolla kehitetty rakenteellinen makromalli, joka on DSGE-mallin yksi spesifikaatio ja sovellutus. Kukin näistä voisi olla oman artikkelinsa aihe, mutta tässä riittää todeta, että kaikilla näillä malleilla on taipumusta olettaa, että markkinat löytävät itsestään tasapainon ja ulkoiset shokit vain hieman häiritsevät kapitalistisen markkinatalouden luonnollista normaalikehitystä. John Hicksin ISLM-tulkinnasta on kirjoitettu paljon (ks. Hicks 1980–1981), mutta suuri rooli Keynesin ajatusten kääntämisessä uusklassisiksi oli myös Paul Samuelsonilla, jonka perusoppikirjaa monet taloustieteilijäsukupolvet ovat lukeneet (Samuelson oletti mm. rahan neutraalisuuden ja talouden ergodisuuden ja siten ennustettavuuden, ja näiden oletusten kautta hän päätyi näkemään Keynesin teorian erikoistapauksena: siten täydellisen kilpailun mallista ja yleisestä tasapainosta tuli jälleen analyysin ja talouspolitiikan lähtökohhta; ks. Davidson 2015; rahan neutraalisuudesta ks. myös Morgan tässä symposiumissa). Näihin malleihin on rakennettu sisään oletuksia, joista seuraa, että standardimikroteorian mukaisesti vapaamarkkinat toimivat, mutta vastasyklinen talouspolitiikka ja aktiivinen teollisuuspolitiikka eivät yleensä toimi (esim. rationaaliset odotukset, Ricardo-ekvivalenssi, luonnollinen työttömyys, NAIRU jne). Christopher Taylor (2011, luku 4) kuvaa 1990-luvulla vakiintuneen ja edelleen pääosin vallalla olevan valtavirtataloustieteen konsensuksen sisältöä. Sen poliittisiin tavoitteisiin kuuluvat mm. alhainen inflaatio, finanssipolitiikan minimointi, julkisen sektorin pientäminen sekä rahoituksen ja kaupan vapauttaminen (vastaavat ”rakenteelliset uudistukset” tarkoittavat tavannukaisesti yksityistämistä).

¹³ Piero Sraffa (1926; 1930) johti tästä ongelmasta oman kritiikkinsä uusklassista yrityksen teoriaa kohtaan, eritellen suurtuotannon etujen seurauksia ja rajoituksia. Hän muun muassa arvosteli ajatusta, jonka mukaan suurtuotannon edut voisivat hyödyttää koko teollisuudenalaa, mutta eivät yksittäisiä yrityksiä. Teollisilla aloilla vallitsee tendenssi kohti oligopolia tai monopolia. Sraffan mukaan ei myöskään ole olemassa erillisiä kysyntä- ja tarjontakäyriä. Samaan tapaan Joseph A. Schumpeter (1939) teoretisoi innovaatioita, argumentoiden, että mitään jatkuvaa tarjontakäyrää ei voi olla olemassa. Jokainen investointi, joka lisää tuotantokapasiteettia, muuttaa samalla myös tuotantotapaa. Pian tulee kuluneeksi vuosisata Sraffan ja Schumpeterin kritiikeistä, mutta yhä vain opiskelijoille opetetaan kysyntä- ja tarjontakäyriä teorian ongelmattomana lähtökohhtana.

¹⁴ Marshallin tulkinta oli paljon realistisempi tieteenteoreettisessa mielessä kuin nykyään vallitseva uusklassinen käsitys. Marshall (1959, 289–291) ajatteli kysynnän ja tarjonnan takana olevan

erilaisia taloudellisia *voimia*, jotka *pyrkivät* tuottamaan pitkän aikavälin tuloksen. Voimat siis luovat tendenssin. Lopputuloksen toteutumisen edellyttää, että relevantit olosuhteet pysyvät muuttumattomina edittävän kauan. Yllätyksiä tapahtuu. Voimat ja tendenssit ovat historiallisia ja voivat muuttua. Marshall varoittaa soveltamasta pitkän aikavälin järkeilyä käytännön ongelmien ratkaisemiseen.

¹⁵ Kuten Neil Hart (2012) on osoittanut, Marshall ei lopulta pystynyt ratkaisemaan mekaanisten ja biologisten metaforien suhdetta talousteoriassaan. Kirjassa IV Marshall teoretisoi tuotanto-organisaatioiden ja teollisuuden alojen historiallista kehitystä hyödyntäen evoluutioteoriaa ja muita biologisia analogioita, kun taas kirjassa V hän analysoi taloutta mekaanisesti ja piirsi fysiikasta johdettuja graafisia käyriä talouden mekaanisesta todellisuudesta.

¹⁶ Anwar Shaikh (2016, 14, 259–326) kehittää teoriaa ”todellisesta kilpailusta”. Todellinen kilpailu on antagonistista ja myrskyyksiä, eikä sen intensiteetti riipu yritysten määrästä markkinoilla. Kaikki pyrkivät voittoihin, mutta jokainen tekee välillä tappiota, osa juuri ja juuri selviää vuodesta toiseen ja monet menevät konkurssiin, lopettavat toimintansa tai ostetaan. Toisaalta menestyjät voivat tehdä ajoittain valtavia voittoja, varsinkin noususuhdanteissa. Voitolliset markkinat houkuttelevat. Markkinoille tulolle on kuitenkin monia esteitä. Esteitä uhmaavat ymmärtävät kilpailun usein sotana, ja siksi heillä on sekä ”taktiikoita” että ”strategia”. Yritysten toiminta on näin ollen relationaalista: jokainen pyrkii saavuttamaan strategia ja taktisia etuja *suhhteessa* muihin ja vakuuttamaan ostajat propagandallaan. Relationaalisuus koskee myös omistamisen rakenteita, jotka muodostavat monimutkaisia yhteiskunnallisten suhteiden verkostoja yritysten välillä. Kun tämä relationaalinen kuva yhdistetään teesiin suurtuotannon eduista, päädytään nopeasti Sraffa-kritiikkiin (loppuviite 13). Ks. myös arvioni Shaikhin *magnum opuksesta* ja siitä, onnistuuko se luomaan uuden paradigman taloustieteeseen (Patomäki 2017a).

¹⁷ A.N. Whitehead (1997, 51) loi käsitteen ”väärin sijoitetun konkreettisuuden virhepäätelmä”. Virhepäätelmä syntyy siitä, että abstrakti uskomus, käsite tai mielipide saa ajattelussa sen paikan, mikä konkreettisesti todellisuudella pitäisi olla. Uusklassisen taloustieteen perusmalleilla on taipumus syyllistyä tähän virhepäätelmään kahdella tavalla. Ensinnäkin perusmallit perustuvat sellaisiin oletuksiin, jotka voivat olla olemassa ainoastaan abstrakteina fiktioina (esimerkiksi täydellinen informaatio tai preferenssien transitivisuus, täydellisyys ja riippumattomuus toisistaan). Lionel Robbins (1932, 103–107) esitti jo maailmansotien välisenä aikana, että taloustieteen täytyy kuvitella maailma, jossa vallitsee yleisiä säännönmukaisuuksia, sellaisia kuten kysynnän ja tarjonnan ”laki”. Vaikka mallit ovat abstrakteja kuvitelmia, niitä kuitenkin sovelletaan konkreettisen todellisuuden ymmärtämiseen ja käytännön politiikkasuositusten tekemiseen. Tämä on virhepäätelmän ensimmäinen puoli. Toinen virhepäätelmä seuraa siitä, että matemaattisuuden itessään oletetaan olevan tieteellisyystä – tai jopa mallien totuudesta. Tässä on itse asiassa kaksi virhepäätelmää. Ensinnäkin matemaattisesti voidaan ilmaista tai löytää ja osoittaa lukemattomia asioita ja yhteyksiä, joilla ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Matematiikka on kielen hyvin erityinen osa-alue. Tiede perustuu väitteiden kriittiseen kootteluun, ei niiden matemaattiseen esittämiseen. Toisekseen usko matematiikan kykyyn valaista todellisuutta aiheuttaa taipumuksen kohti dogmaattisuutta, kohti väärää tunnetta siitä, että tulkinalliset ja kumottavissa olevat väitteemme historiallisesti muuttuvasta maailmasta olisivat jotenkin ehdottoman varmoja, jopa yhtä varmoja kuin matemaattiset todistukset. (Unger ja Smolin 2015, 302–347.)

¹⁸ Joskus kuuluu väitettävän, että mm. behavioraalinen taloustiede, sosiaalisten valintojen tutkimus ja peliteoria osoittavat, että taloustutkimus ei nojaa täydellisen kilpailun mallin määrittämään kontrastijoukkoon. Jotkut behavioraalisen taloustieteen kognitiivis-psykologiset väitteet ovat yhdensuuntaisia havaintopsykologisen selitykseni kanssa; toisaalta vrt. Morgan tässä symposiumissa, joka toteaa, että behavioraalinen taloustiede vain täsmentää talousrationaalisuuden merkitystä uusklassisen paradigman sisällä. Mitä sosiaalisten valintojen teoriaan tulee, osin se käsittelee ulkoisvaikutuksia ja julkishyödykkeitä, jotka ovat osa uusklassista kontrastijoukkoa (ks. viite 9). Toinen osa sosiaalisten valintojen teoriaa koskee äänestysmenetelmiä, julkisia instituutioita ja erilaisia peliasetelmia. Tässä ei ole mahdollista analysoida näitä teorioita ja siksi tydyn viittaamaan Sonja Amadaen (2016) teokseen.

Amadaen mukaan peliteoria on osa taloustieteen imperialismia. Ensimmäisessä taloustieteilijät osallistuivat ydinpelotelestrategioiden kehittämiseen, mutta alkoivat pian soveltaa vangin dilemmaa ja muita peliteorian malleja yhä uusiin kysymyksiin myös politiikan ja sosiaalisen elämän alueella. Amadaen mukaan rationaalisten valintojen teorioiden ja mallien merkitys ei ole niinkään niiden yrityksissä ymmärtää ja selittää todellisuutta kuin siinä, minkälaisia toimijuutta ja sosiaalista todellisuutta ne ovat osaltaan rakentamassa. Tyypillisissä sovelluksissa vain raha-arvoiset lopputulokset merkitsevät mitään. Toimijoiden tehtävänä on maksimoida oma tuloksensa riippumatta siitä mitä muille tapahtuu tai ovatko esimerkiksi menettelytavat oikeellisia tai oikeudenmukaisia. Näitä malleja käytetään uusliberaalin maailman toimintaperiaatteiden ja instituutioiden suunnitteluun; vaikutamisen kohteena ovat kansalaiset, työntekijät, asiakkaat ja kuluttajat. Niitä käytetään myös ihmisten kasvattamiseen ja ohjaamiseen sellaiseen maailmankuvaan, jossa haitan tuottaminen, muiden petttäminen ja vapaamatkustus ovat hyviä valintoja, kunhan niistä ei saa rangaistusta. Mallien opetus on myös, että jos yksilö tai yritys ei käyttäydy tämän maailmankuvan mukaisesti, seurauksena on epäonnistuminen, ulossulkeutuminen tai konkurssi. Ks. myös Sorsa ja Eskelinen tässä symposiumissa.

Vaikka on totta, että peliteoria tavallaan ja ainakin osittain korvaa uusklassisen Pareto-tehokkaan markkinakilpailun *pakotavien sanktioiden näkyvällä kädellä*, poliittisena projektina se samalla vie hyödykkeistämistä ja markkinakannustimien logiikan ylettämistä kaikille elämänuoleille vielä pidemmälle kuin perinteinen uusklassinen teoria. Oma lukunsa on se, että näitä teorioita on käytetty myös argumenttina poliittista osallistumista ja demokratiaa vastaan (ks. Mackie 2003), mutta talousteorioiden tästä puolesta enemmän toisessa yhteydessä.

¹⁹ Väärin sijoitetun konkreettisuuden virhepäätelmän kritiikki kertoo, että uusklassinen kontrastijoukko on paitsi käsitteellisesti ongelmallinen niin myös liian abstrakti. Kontrastit pitää määrittellä lähempänä historiallisesti muuttuvaa konkreettista todellisuutta. Liian erityiset kysymykset liioittelevat selityksen sensitiivisyyttä suhteessa erityisiin olosuhteisiin (Garfinkel 1981, luku 2), kun taas liian yleiset ja abstraktit kysymykset paitsi reifioivat yhden käsitteellisen viitekehityksen niin myös sulkevat pois reaaliajan, prosessit ja muutokset (Rescher 1996). (Selittämisestä ja kausaatiosta avoimissa yhteiskunnallisissa järjestelmissä, ks. Patomäki 1991; 2014; 2017b; kontrastiselittämisen logiikasta taloustieteessä, Morgan ja Patomäki 2017; ja uusklassisen kontrastijoukon *normatiivisista* ongelmista, ks. esim. Birks 2015, viite 20 ja Morgan tässä symposiumissa.)

²⁰ Aiemmin 1800-luvulla taloustieteilijöiden lähtökohtana oli utilitarismi, joka kuitenkin johti vaatimuksiin tulojen uusia ja tasa-arvosta. Tasa-arvoinen yhteiskunta näyttäisi nimittäin maksimoivan objektiivista kokonaisuhyötyä paremmin kuin eriarvoinen

yhteiskunta. Pareto kehitti oman arvobjektivistisen optimaalisuuskriteerinsä vastauksena utilitarismille (Adler 2010, 5–34). Kunkin yksilön preferenssit voidaan laittaa järjestykseen parashuonoin-akselilla, mutta niitä ei voida verrata keskenään. Jos hyötyjä voitaisiin laskea yksiselitteisesti ja verrata, päädyttäisiin liian helposti johtopäätökseen, että lisätuloista olisi enemmän hyötyä vähävaraisille kuin jo ennestään varakkaille. Tätä ”vaarallista” ajatusta monet liberaaliset uskovat taloustieteilijät ovat halunneet välttää (ks. Robinson 1964, 48–70 ja viimeaikaisemmassa keskustelusta esim. Bommier ja Zuber 2012). Irene van Staveren (2012, 111–116) argumentoi, että ilman vahvaa velvollisuuseettistä ei harmia -periaatetta ja siitä seuraavaa puuttumattomuuden vaatimusta Pareto-optimaalisuus ei voisi toimia tehokkuuskriteerinä. Sen sijaan Moshe Adlerin (2010, 34) tulkinnan mukaan Pareto vastusti uudelleenjakoa utilitaristisen perustein, vedoten tiedolliseen epävarmuuteen. Toisin sanoen Pareton ajattelu olisi mennyt suurin piirtein näin: ”Ken tietää vaikka sadan euron poistotto miljardööritä sattuisi häneen enemmän kuin mitä saman summan antaminen kodittomalle köyhälle ilahduttaisi häntä?”

²¹ On selvää, että kaikki opiskelu ohjaa opiskelijaa joihinkin ajatusmalleihin. Olennainen ero muihin yhteiskuntatieteisiin on siinä, että muualla ei tarjota vain yhtä teoriakorpusta, joka opitaan paremmin tai huonommin. Esim. valtio-opin eri linjojen samoin kuin esimerkiksi globaalin poliittisen talouden opinnoissa käydään läpi monta eri koulukuntaa ja opiskelija saa itse moneen otteeseen pohtia, minkä koulukunnan analyyseista hän vakuuttuu eniten. Näin ei ole taloustieteessä.

²² Siinä määrin kuin kaupalliset ja taloustieteelliset alat ovat lähellä toisiaan joko suhteessa valikointi- tai vahvistusvaikutukseen, tai molempiin, Liisa Myyrin ja Klaus Helkaman (2001) tutkimus on relevantti. He esittävät evidenssiä siitä, että Suomessa kauppatieteitä opiskelevat arvostavat valtaa ja kilpailullisia saavutuksia enemmän kuin muut opiskelijaryhmät, joiden arvoissa korostuu esimerkiksi turvallisuus (insinöörit) tai universaalit arvot ja empatia (yhteiskuntatieteilijät). Lisäksi kauppatieteiden opiskelijoiden arvo-orientaatio liittyy selvästi enemmän miehiin (miehisyyteen) kuin naisiin (naisuteen). On tarpeen tehdä vastaava tutkimus myös suomalaisten taloustieteen opiskelijoiden keskuudessa.

²³ Näkemykset niin Suomessa kuin muuallakin mukailevat asenteita Yhdysvalloissa. Anne O. Kreuger (1991) on kirjoittanut selvityksen taloustieteellisen koulutuksen tilasta Yhdysvalloissa; David Colander, Richard Holt ja Barkley Rosser Jr (2004) arvioivat nykytilannetta ja sen vähittäistä evoluutiota muuttumista. Se, että koulutuksessa painotetaan ensisijaisesti tai ainoastaan matematiikkaa ja tilastotiedettä ei tarkoita niinkään täydellistä tietämättömyyttä historiasta kuin epäkritiittisten historiatarinoiden omaksumista. Jo Guldi ja David Armitage (2014, 54–58, 71, 79) listaavat valtavirtaloustieteilijöiden omaksumia myyttisiä ja vääriä tarinoita menneisyydestä.

²⁴ Esimerkiksi ns. Keelen rankkeerauslista on ollut vaikutusvaltainen Britanniassa (eri rankkeerauksista, ks. <http://www.business-economics.com/economics-journal-rankings.html>). Melkein kaikki Keelen listassa rankkeeratut lehdet ovat uusklassisia, ehkä merkittävämpänä poikkeuksena *Cambridge Journal of Economics* (CJE). Kuvaavaa on, että Suomen taloustieteilijät ovat laittaneet CJE:n alhaisimmalle JUFO-tasolle 1. Esimerkiksi *Journal of Economic Theory* on luokiteltu korkeimmalle JUFO-tasolle 3, vaikka sen vaikutuskerroin on selvästi alhaisempi kuin CJE:n. Julkaisuluokittelun luvitikaista ja vaikutuksista yleisemmin, ks. Patomäki (2011) ja (2012).

²⁵ Leijonhufvud (1973, 327) kuvaa *Econ*-heimon ja muiden suhdetta näin: ”*Econ*in äärimmäinen nurrkakuntaisuus, jollei suo-

rastaan muukalaisvihamielisyys, tekee ulkopuolisten elämän vaikeaksi tai jopa vaaralliseksi”. *Econ*-heimo kontrolloi resursseja – rahoja, virkoja, julkaisuluokitteluja ja julkaisusarjoja – ajoin toisinaajattelijat pois heti tilaisuuden tullen. E. Roy Weintraubin (1993) mukaan oikeaoppisuuden kehittyminen on seurausta teorian matematisoinnista, joka alun perin perustui käsitteiden ja ideoiden lainaamiseen mekaniisista fysiikasta (”rationalistinen mekaniikka”). Matematisoiminen mahdollisti sen, että menestyksellisen tieteen retoriikka alettiin yhdistää uusklassiseen suuntaukseen. Ajan myötä on vakiintunut tilanne, jossa uusklassikot pitävät muiden koulukuntien – kuten itävaltalaisen, jälkijämyksiläisten, institutionalistien ja jälkimarxilaisten – edustajia ”omituisina ja epätieteellisinä hyppöinä”. Ei ihme, Weintraub jatkaa, että ei-uusklassikkojen asema taloustieteen laitoksilla on suurin piirtein sama kuin litteään maapalloon uskovien asema maantieteen laitoksilla. Steve Keen (2011, xiii, 75) vastaa ”kohteliaisuuteen” toteamalla, että uusklassisen teorian omat olettamukset ovat aivan yhtä kaukana totuudesta kuin Ptolemaioksen maakeskeinen astronomia. Keen vertaa mikroteorian atomistista lojikkaa yritykseen todistaa, että maapallo on litteä. Kun pyöreästä pinnasta otetaan tarpeeksi pieni lohko, on se kaikkiin käytännöllisiin tarkoituksiin litteä. Samaten on myös seuraava ja sitä seuraava lohko. Kun lohkot pannaan yhteen, maailma on litteä, mikä olikin todistettava.

²⁶ Irving Janisin (1972) tutkimus Yhdysvaltain ulkopoliittisen päätöksenteosta ja sen virhearvioinneista on ryhmäajattelun tutkimuksen klassikko; Ufuk Orhan (2016) on kirjoittanut kvantitatiivisen empiirisen tutkimuksen ryhmäajattelusta ja sen vaihteluista; William Mitchellin (2016) kirja eurokriisistä puolestaan valaisee uusklassisen taloustieteen osuutta ryhmäajatteluun EU-poliittisessa päätöksenteossa. Omien ja kollegoideni henkilökohtaisten kokemusten perusteella suomalainen uusklassinen taloustiede ilmentää kaikkia keskeisiä ryhmäajattelun oireita: yksimielisyyden illuusio; haavoittumattomuuden illuusio; kollektiivinen oman toiminnan rationalisointi; stereotyyppiset kuvat ulkopuolisista; itsensuurin ja väkensä käytännöt; toisinaajattelijoiden suora painostaminen; ja organisaation sisällä tai julkisuudessa esille nousevat, itse itsensä valinneet *ajatuspoliisit*, jotka pyrkivät vahvistamaan stereotyyppiä ja ajavat sensuuria ja toisinaajattelijoiden vaimentamista. Uusklassikoiden vastaus tähän artikkelini ja koko symposiumiin tulee todennäköisesti noudattamaan juuri tätä samaa ryhmäajattelulogiikkaa.

²⁷ Lawson (1997) ja Keen (2011) ovat tunnettuja yleisarvioistaan, joiden mukaan uusklassinen talousteoriat eivät valaise, selitä tai ennusta juuri mitään. Institutionalistisesti he ovat toimineet taloustieteen sisällä, mutta kuvainnollisesti heidän on julistettu pannaan eli erotettu ”ehtoollisyhteydestä” ja julistettu ”kirkonkiroukseen” (esim. Heikki Pursiainen ja Tuukka Saarimaa toimeenpanevat tätä pannaan esittäessään, että ”henkilö, joka siteeraa Steve Keeniä, ei voi ottaa vakavasti” (http://blogit.image.fi/asiatonlehdistokatsaus/asiaton-kirjallisuus katsaus-suomen_6/; viitattu 2.7.2016). Kriittiseen arvioon ovat kuitenkin päätyneet myös monet tunnetut uusklassikot itse. Tunnetuin lienee John Hicks (1984), joka päätyi johtopäätökseen, että uusklassinen taloustiede on näennäistiede. Amartya Sen, A. G. M. Last ja Randolph Quirk (1986) korostavat, että valtavirtataloustieteen kyky ennustaa on olematon. Valtavirtataloustiede ei osannut ennakoita esimerkiksi rahoituskriisiä 2008–2009. Kriisin jälkeen ei ole tapahtunut juuri mitään oppimista (Mirowski 2014; Morgan 2015b). Ks. myös Cohen-Settonin ym. (2014) arvio empiirisestä mikrotutkimuksesta, joka matkii kokeellista koeasetelmaa; näiden tutkimusten ”tulokset” ovat hyvin epävakaita ja kontekstisidonnaisia.

²⁸ Lee Smolin (2008) arvioi säieteorian asemaa fysiikassa; se

muistuttaa uusklassisen teorian asemaa taloustieteessä.

²⁹ Se ei edelleenkään hyväksy ajatusta. Peter Nobel on julkaisut useita julkilauseita, joiden mukaan Nobel itse ei olisi koskaan taipunut tähän palkintoon, joka on PR-kampanja erityisetuista edistävän uusklassisen taloustieteen puolesta (ks. esim. <https://rwer.wordpress.com/2010/10/22/the-nobel-family-dissociates-itself-from-the-economics-prize/>).

³⁰ Noin kahdeksastakymmenestä palkinnosta yhdeksän on mennyt pelkästään Chicagon yliopistoon ja yli puolet Yhdysvaltoihin (myös Bengt Holmström on käytännössä amerikkalainen, sillä hän on tehnyt koko akateemisen uransa yhdysvaltalaisissa eliittiyliopistoissa). Melkein kaikki palkinnonsaajat ovat uusklassikkoja sisällöllisessä vai ainakin metodologisessa mielessä. Toki arvot yksipuolisuudesta tai monipuolisuudesta riippuvat aina myös siitä, mistä viitekehystä käsin kukin asiaa arvioi. Uusklassisen paradigman sisältä käsin palkinnot eivät suinkaan ole vain menneet puhtaille libertarianisteille tai uusliberaaleille, vaan enemmistö palkinnoista on jaettu uusklassisen kontrastijoukon muiden osien tutkijoille (uusklassikko näkee vain tuon kontrastijoukon, se tyhjentää mahdollisuudet). Ulkopuolisen näkökulmasta arvio on toinen. Palkinnonsaajista vain Gunnar Myrdal tai Elinor Ostrom poikkeavat selvästi viimeisen puolen vuosisadan valtavirrasta. Sen sijaan sellaisten ajattelijoiden kuin Paul Krugman, Douglass North, Joseph E. Stiglitz tai Oliver E. Williamson luokittelu on moniselitteistä. Esimerkiksi North tutkii kyllä historiaa ja instituutioita, mutta usein ensisijaisesti markkinoiden epätäydellisuuden näkökulmasta hyödyntäen mm. Coasen teoremaa ja transaktiokustannus-analyysejä (uusklassisia käsitteitä historiatomasti soveltavan ”kleimetriikan” kritiikistä, ks. Boldizzoni 2011), uusintaen samalla uusklassiselle taloustieteelle tyypillisiä historiamyyttejä (joista ks. viite 23).

³¹ Valta ja kausaatio ovat sama asia. Valta on transformationaalista kapasiteettia, kykyä tuottaa kausaalisia vaikutuksia, ja näin ollen myös poliittisen talouden keskeinen selittävä käsite. (Ks. Patomäki 1991; 2017b; Guzzini 1993; 2017).

³² Oppikirjoissa toki tuodaan usein esille se, että jos työmarkkinat ovat monoponistiset, työn pohjahinnat voivat olla rajatuottavuutta alhaisempia. Tällöin minimipalkalla ei pitäisi olla työttömyyttä lisääviä vaikutuksia, kunhan minimi ei ole alhaisinta rajatuottavuutta korkeampi. Oppikirjat voivat myös todeta, että minimipalkka voi lisätä kokonaisisyntää.

³³ Minimipalkan yleisyydestä ei tietenkään itsessään seuraa, että minimipalkan määrääminen on hyvä asia. Silti teorian ja käytännön jatkuva ja systemaattinen ristiriita on yksi tärkeä merkki siitä, että teoria ei ole vakavasti otettava (relevantti).

³⁴ Card ja Krueger keräsivät uutta evidenssiä työllisyydestä, palkoista ja hinnoista haastattelella laajaa otosta pikaruokaloiden vastuuhenkilöitä. Heidän tutkimusasetelmansa rakentui vallitsevien instituutioiden ja talouskehityksen historiallisen kuvauksen varaan. Olennainen informaatio löytyy tietojen graafisesta esittämisestä ja taulukoinnista. Regressioanalyttinen osuus, jossa eri mahdollisten selittävien tekijöiden rooleja yritetään erottaa, on pikemminkin täydentävä kuin olennainen osa analyysejä. Vaikka metodologisesti Card ja Krueger sitoutuvatkin ongelmalliseen uusklassiseen oletukseen, jonka mukaan todellisuus voidaan pilkkoa erillisiin osiin ja tarkastella yhtä muutosta kerrallaan ikään kuin fysiikan alan laboratoriokeissa, tutkimusta voi osin myös lukea esimerkkinä kontrastiivisesta tutkimuksesta ja yhteiskuntatieteellisestä triangulaatiosta, jossa kontrasti täsmennetään tarkasti ja tutkimuskohdetta katsotaan eri menetelmien näkökulmasta.

³⁵ Esimerkiksi Kaleckin tunnetun kaavan mukaan: asetettava hinta = $m \times$ (keskimääräiset yksikkökustannukset) + $n \times$ (muiden firmojen asettaminen hintojen painotettu keskiarvo) + margi-

naali. Kertoimet m ja n riippuvat kunkin markkinan monopoliasteesta. Tämän kaava on joihinkin käytännön kokemuksiin perustuvaa yleistämistä, jota vaivaa spekulatiivisuus. Tarvittaisiin antropologisia osallistuvaa havainnointia, kyselytutkimuksia, kirjanpidon analyysia jne., jotta hinnanasettamisen käytännöt ja niiden kontekstisidonnaisuus ja historiallinen muuttuminen voitaisiin kunnolla selvittää. Ks. viite 37.

³⁶ Esim. Thomas Piketty (2014) korostaa tätä selitystä eroille ja niiden kasvulle laajassa historiallisessa tutkimuksessaan. Alan Garfinkel (1981, 75–104) argumentoi, että tulojen, vaurauden ja omaisuuden jako on kokonaisuuden relationaalinen ominaisuus. Siksi yritys selittää tulonjakoa kausaalisen pelkäänsä yksilöiden eroilla on loogisesti mahdollista. Garfinkelin oma hypoteesi on, että tietyn sosiaalisen aseman osuus tulovirroista ja varannoista selittyy ennen kaikkea niiden valtakautioiden avulla, joita kunkin aseman ympärille onnistutetaan rakentamaan ja rakentuu.

³⁷ Kriittisen realismin näkökulmasta on selvää, että kun vaikutuksia pyritään ennakoimaan avoimissa järjestelmissä, kysymys on aina monien mekanismien ja tendenssien yhteisvaikutuksesta. Uusklassisen teorian takana on kapitalistisen markkinatalouden toimintaan perustua arki-intuitio, jonka mukaan palkkatason täytyy vaikuttaa yrityksen halukkuuteen palkata työvoimaa ("mitä itse tekisin, jos olisin yritysjohtaja ja tehtävänäni olisi tuottaa voittoa ja alentaa mahdollisuuksien mukaan kustannuksia?"). Marxilainen taloustutkija voisi yhtä yksioikoisesti esittää oman intuiotions pohjalta, että kapitalistinen yritys pyrkii aina lisäämään riistoastetta. Kriittisen realismin näkökulmasta minimipalkan tai sen korottamisen vaikutukset yritysten kustannuksiin vaihtelevat ja ovat usein vain marginaalisia. Yritysten rekrytointi- ja palkkaus päätöksiin vaikuttavat monet muut rationaaliteetit, tulkinnot ja olosuhteet, esimerkiksi tuotteiden odotettu kysyntä, kasvunäkymät, markkinoiden monopoliaste, vallitsevat liikejohtoideat ja työ/pääoma-valtasuhde. Lisäksi kaikkein pienituloisimpien aseman parantamisella on kaikkein suurin kerroinvaikutus kokonaisyksyntään. Kriittisen realismin näkökulmasta olennaista onkin tutkia sitä, kuinka merkittävä mikäkin (historiallisesti muuttuva) järkeily, tendenssi tai mekanismi on kokonaisvaikutuksen kannalta. Mitään ylihistoriallisia tai läpi kaikkien kontekstien meneviä säännönmukaisuuksia ei ole (ks. myös Naess 2004).

³⁸ Ajatus kokonaistuotannosta yksilötyöntekijöiden annettujen rajatuottavuuksien summana on ontologisesti atomistinen. Käsitys yhden lisätyöntekijän tuomasta tuotannon tai tulojen lisäyksestä abstrahoi olennaiset työhön ja sen tuottavuuteen liittyvät tekijät pois. Rajatuottavuuden käsite sulkee näkyvistä tuotannon toiminnan kokonaisuuden, mihin kuuluvat koulutus, tiedotaidot, laitteet, työn organisointi, organisaation sisäisen kentän arvostukset ja niiden määrittämät työyhteisö (solidaarisuus, lojaalisuus, hyveet jne.). Nämä määräävät olennaisesti yrityksen kokonaistuotannon ja -tuottavuuden, samalla kun suurtuotannon edut usein vallitsevat (samalla kun mainonnan ja markkinoinnin avulla luotu tuotedifferentaatio selittää osaltaan oligopolisoitumista). Myös yksilöiden väliset erot – joissa voi tapahtua monia muutoksia – organisaation sisällä riippuvat paljolti kokonaisuuden järjestämisestä ja kunkin asemoitumisesta yrityksen käytännöissä. Ei ole olemassa mitään annettua yksilön rajatuottavuutta (Patomäki 2015, 113–118, 163–166, viitteet 206 ja 207).

LÄHTEET

Acemoglu, Daron, Laibson, David ja List, John A. 2016. *Economics*. Harlow, Essex: Pearson Education.

Adler, Moshe. 2010. *Economics for the rest of us: Debunking the*

science that makes life dismal. New York: The New Press.

Amadae, S.M. 2016. *Prisoners of reason. Game theory and neoliberal political economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Arrow, Kenneth J. 1983a. The principle of rationality in collective decisions. Teoksessa *Collected papers of Kenneth J. Arrow, volume 1: social choice and justice*. Cambridge MA: Harvard University Press, 45–58 [alunperin julkaistu 1952].

Arrow, Kenneth J. 1983b. General equilibrium. Teoksessa *Collected papers of Kenneth J. Arrow, volume 2: general equilibrium*. Cambridge MA: Harvard University Press, 107–132 [alunperin julkaistu 1968].

Baccaro, Lucia ja Rei, Diego. 2007. Institutional determinants of unemployment in OECD Countries: Does the deregulatory view hold water? *International Organization* 61:3, 527–569.

Baker, Dean, Glyn, Andrew, Howell, David, R. ja Schmitt, John. 2005. Labour market Institutions and unemployment: A critical assessment of the cross-country evidence. Teoksessa David R. Howell (toim.), *Fighting unemployment: The limits of free market orthodoxy*. Oxford: Oxford University Press, 72–111.

Bauman, Yoram. 2011. The dismal education. *New York Times*, 16.12.2011. http://www.nytimes.com/2011/12/18/opinion/sunday/economists-are-grinches.html?_r=0. Viitattu 1.7.2016.

Bauman, Yoram ja Rose, Elaina 2011. Selection or indoctrination: Why do economics students donate less than the rest? *Journal of Economic Behavior and Organization* 79:3, 318–327.

Becker, Gary S. 1978. *The economic approach to human behavior*. Chicago: University of Chicago Press.

Berg, Janinen ja Kucera, David (toim.). 2008. *In defense of labour market institutions: Cultivating justice in the developing world*. Geneva: International Labour Organization.

Bhaskar, Roy. 1998. *The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences*. London & New York: Routledge.

Birks, Stuart. 2015. *Rethinking economics: From analogies to the real world*. Singapore: Springer.

Boldizzoni, Francesco. 2011. *The poverty of Clio: Resurrecting economic history*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Bommier, Antoine ja Zuber, Stéphane. 2012. The Pareto principle of optimal inequality. *International Economic Review* 53:2, 593–607.

Bourdieu, Pierre. 1969. Intellectual field and creative project. *Social science information* 8:2, 9–119.

Bourdieu, Pierre. 1988. *Homo academicus*. Cambridge: Polity.

Bourdieu, Pierre. 1993. *Sociology in question*. London: Sage.

Bourdieu, Pierre. 1998. *Practical reason: On the theory of action*. Cambridge: Polity.

Card, David ja Krueger, Alan B. 1994. Minimum wages and employment: A case study of the fast-food industry in New Jersey and Pennsylvania. *The American Economic Review* 84:4, 772–793.

Card, David, ja Krueger, Alan B. 1995. Time-series minimum-wage studies: A meta-analysis. *The American Economic Review* 85:2, 238–43.

Cohen-Setton, Jérémie, Letouzé, Emmanuel ja Lorenceau, Adrien. 2014. The popularity of randomized control trials. *Bruegel Blogs Review*. <http://bruegel.org/2014/01/blogs-review-the-popularity-of-randomized-control-trials>. Viitattu 2.7.2016.

Colander, David, Holt, Richard ja Rosser Jr, Barkley. 2004. The changing face of mainstream economics. *Review of Political Economy* 16:4, 485–499.

Davidson, Paul. 2015. What was the primary factor encouraging mainstream economists to marginalize post Keynesian theory?

- Journal of Post Keynesian Economics* 37:3, 369–383.
- Debreu, Gerard. 1974. Excess demand functions. *Journal of Mathematical Economics* 1:1, 15–21.
- Dube, Arindrajit, Lester, T. William ja Reich, Michael. 2010. Minimum wage effects across state borders: Estimates using contiguous counties. *IRLE Working Paper #157-07*. Berkeley, CA: IRLE. <http://www.irle.berkeley.edu/workingpapers/157-07.pdf>. Viitattu 4.7.2016.
- Fforde, Adam. 2017. Economics as a science: Understanding its procedures and the irrelevance of prediction. *Real-world economics review* 81, 91–109. <http://www.paecon.net/PAEReview/issue81/Fforde81.pdf>. Viitattu 13.10.2017.
- Fine, Ben. 2006. Debating critical realism in economics. *Capital & Class* 30:2, 121–129.
- Fine, Ben. 2015. Neoclassical economics: An elephant is not a chimera but is a chimera real? Teoksessa James Morgan (toim.), *What is neoclassical economics? Debating the origins, meaning and significance*. London & New York: Routledge, 180–199.
- Fine, Ben. 2016. *Microeconomics: A critical companion*. London: Pluto Press.
- Fine, Ben ja Milonakis, Dimitris. 2009. *From economics imperialism to freakeonomics*. London & New York: Routledge.
- Fine, Ben ja Dimakou, Ourania. 2016. *Macroeconomics: A critical companion*. London: Pluto Press.
- Fourcade, Marion, Ollion, Etienne ja Algan, Yann. 2015. The superiority of economists. *Journal of Economic Perspectives* 29:1, 89–114.
- Friedman, Milton. 1953. The methodology of positive economics. Teoksessa Milton Friedman, *Essays in positive economics*. Chicago: University of Chicago Press, 3–43.
- Fullbrook, Edward. 2004. Are you rational? Teoksessa E. Fullbrook (toim.), *A guide to what's wrong with economics*. Lontoo: Anthem Press, 71–83.
- Fuller, Dan ja Geide-Stevenson, Doris. 2003. Consensus among economists: revisited. *Journal of Economic Education* 34:4, 369–387.
- Fuller, Dan ja Geide-Stevenson, Doris. 2007. Consensus on economic issues: A survey of republicans, democrats and economists. *Eastern Economic Journal* 33:1, 81–94.
- Fuller, Dan ja Geide-Stevenson, Doris. 2014. Consensus among economists – an update. *The Journal of Economic Education*, 45:2, 131–146.
- Galbraith, John Kenneth. 1987. *A history of economics: The past as the present*. London: Hamish Hamilton.
- Garfinkel, Alan. 1981. *Forms of explanation: Rethinking the questions in social theory*. New Haven: Yale University Press.
- Gilovich, Thomas. 1991. *How we know what isn't so: The fallibility of human reason in everyday life*. New York: The Free Press.
- Greenwald, Bruce ja Stiglitz, Joseph E. 1986. Externalities in economies with imperfect information and incomplete markets. *Quarterly Journal of Economics* 101:2, 229–264.
- Grenfell, Michael J. 2008. *Pierre Bourdieu: Key concepts*. Durham: Acumen.
- Guerrian, Bernard. 2016. A new 'general theory'? Review of capitalism by Anwar Shaikh. *real-world economic review* 77, 155–167. <http://www.paecon.net/PAEReview/issue77/Guerrien77.pdf>. Viitattu 26.12.2016
- Guldi, Jo ja Armitage, David. 2014. *The history manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gunten, Tod. S., Martin, John Levi ja Teplitskiy, Misha. 2016. Consensus, polarization, and alignment in the economics profession. *Sociological Science* 3, 1028–1052, doi: 10.15195/v3.a45.
- Hart, Neil. 2012. *Equilibrium and evolution: Alfred Marshall and the Marshallians*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hicks, John. 1980–1981. 'IS-LM': An explanation. *Journal of Post Keynesian Economics* 3:2, 139–154.
- Hicks, John. 1984. Is economics a science? Teoksessa Mauro Banzarini ja Roberto Scazzieri (toim.), *Foundations of economics*. Oxford: Basil Blackwell, 91–101.
- Hill, Rod ja Myatt, Tony. 2010. *The economics anti-textbook: A critical thinker's guide to microeconomics*. London: Zed Books.
- Horowitz, Mark ja Hughes, Robert. 2017. Political economy and economists' perceptions of capitalist crises. *Review of Radical Political Economics*, online first, doi: 10.1177/0486613416670961.
- Janis, Irving. 1972. *Victims of groupthink: A psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin.
- Judzik, Dario, Khan, Haider A. ja Spagnolo, Laura T. 2016. Social capabilities – based flexicurity for a learning economy. *The Economic and Labour Relations Review* 27:3, 333–348.
- Kaldor, Nicholas. 1972. The irrelevance of equilibrium economics. *Economic Journal* 82:328, 1237–1255.
- Keen, Steve. 2011. *Debunking economics – revised and expanded edition: The naked emperor dethroned?* London & New York: Zed Books
- Klein, Daniel B. ja Stern, Charlotta. 2007. Is there a free-market economist in the house? The policy views of American Economic Association Members. *American Journal of Economics and Society* 66:2, 309–334.
- Kreuger, Anne O. 1991. Report of the commission on graduate education in economics. *Journal of Economic Literature* 29:3, 1035–1053.
- Lakoff, George ja Johnson, Mark. 1999. *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Lavoie, Marc. 2009. *Introduction to post-Keynesian economics*. Houndmills, Basingstoke: PalgraveMacMillan.
- Lazear, Edward P. 2000. Economic imperialism. *The Quarterly Journal of Economics* 115:1, 99–146.
- Lipsey, Richard G. ja Lancaster, Kelvin. 1956–1957. The general theory of second best. *The Review of Economic Studies* 24:1, 11–32.
- Lawson, Tony. 1997. *Economics & reality*. London & New York: Routledge.
- Lawson, Tony. 2003. *Reorienting economics*. London & New York: Routledge.
- Lawson, Tony. 2005. The (confused) state of equilibrium analysis in modern economics: an explanation. *Journal of Post-Keynesian Economics* 27:3, 423–444.
- Lawson, Tony. 2009. Applied economics, contrast explanation and asymmetric explanation. *Cambridge Journal of Economics* 33: 4, 405–419.
- Lawson, Tony. 2013. What is this 'school' called neoclassical economics? *Cambridge Journal of Economics* 37:5, 947–983.
- Lawson, Tony. 2015. *Essays on: The nature and state of modern economics*. London & New York: Routledge.
- Leijonhufvud, Axel. 1973. Life among the econ. *Western Economic Journal* 11:3, 327–337.
- Mantel, Rolf, R. 1974. On the characterization of aggregate excess demand. *Journal of Economic Theory* 7:3, 348–353.
- Marshall, Alfred. [1920] 1959. *Principles of economics* (8. painos). London: MacMillan
- Marwell, Gerald ja Ames, Ruth E. 1981. Economists free ride, does anyone else? Experiments on the provision of public goods.

- Journal of Public Economics* 15:3, 295–310.
- Mirowski, Philip. 2014. *Never let a serious crisis go to waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. London: Verso.
- Mitchell, William. 2016. *Eurozone dystopia: Groupthink and denial on a grand scale*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Morgan, Jamie. 2015a. What's in a name? Tony Lawson on neoclassical economics and heterodox economics. *Cambridge Journal of Economics* 39:3, 843–865.
- Morgan, Jamie. 2015b. Is economics responding to critique? What do the UK 2015 QAA subject benchmarks indicate? *Review of Political Economy* 27:4, 518–538.
- Morgan, Jamie (toim.). 2016. *What is neoclassical economics? Debating the origins, meaning and significance*. London & New York: Routledge.
- Morgan, Jamie ja Patomäki, Heikki. 2017. Contrast explanation in economics: its context, meaning, and potential. *Cambridge Journal of Economics*, 41:5, 1391–1418.
- Myrsky, Liisa ja Helkama, Klaus. 2001. University students' value priorities and emotional empathy. *Educational Psychology* 21:1, 25–40.
- Nickerson, Raymond S. 1998. Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology* 2:2, 175–220.
- Næss, Petter. 2004. Prediction, regressions and critical realism. *Journal of Critical Realism* 3:1, 133–164.
- Offer, Avner ja Söderberg, Gabriel. 2016. *The Nobel factor: The prize in economics, social democracy, and the market turn*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Orfan, Ufuk. 2016. An empirical study on the effect of the groupthink on silence in organizations. *Ege Academic Review* 16:1, 135–145.
- Patomäki, Heikki. 1991. Concepts of 'action', 'structure' and 'power' in 'critical social realism': A positive and reconstructive critique. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 21:2, 221–250.
- Patomäki, Heikki. 2001. Appendix 1: Monetarism and the denial of reality. Teoksessa Heikki Patomäki, *Democratizing globalization: The leverage of the Tobin tax*. London: Zed Books, 223–231.
- Patomäki, Heikki. 2003. A critical realist approach to global political economy. Teoksessa Justin Cruickshank (toim.), *Critical realism: The difference it makes*. London & New York: Routledge, 197–220.
- Patomäki, Heikki. 2011. Julkaisuluokittelun politiikkaa: teknologia ideologiana. *Politiikka* 53:4, 295–302.
- Patomäki, Heikki. 2012. Kohti vaihtoehdoista rahanjakomallia: vastaus Ilkka Niiniluodolle. *Politiikka* 54:1, 90–93.
- Patomäki, Heikki. 2014. On the reality of causes: A response to Ned Lebow. *Newsletter of Qualitative and Multi-Method Research APSA* 12:2, 11–15; saatavilla osoitteessa http://www.maxwell.syr.edu/uploadedFiles/moynihan/cqrm/Newsletter%2012_2.pdf.
- Patomäki, Heikki. 2015. *Suomen talouspolitiikan tulevaisuus: teoriasta käytäntöön*. Helsinki: Into.
- Patomäki, Heikki. 2017a. Capitalism: competition, conflict, crisis. *Journal of Critical Realism* 16:5, 537–543.
- Patomäki, Heikki. 2017b. Praxis, politics and the future: A dialectical critical realist account of world-historical causation. *Journal of International Relations and Development* 20:4 805–825.
- Patomäki, Heikki. 2018. *Disintegrative tendencies in global political economy: Exits and conflicts*, London ja New York: Routledge.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the twenty-first century*. Cambridge, MA: The Belknap Press (Harvard University Press).
- Polanyi, Karl. [1944] 1957. *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston, MA: Beacon Press.
- Rescher, Nicholas. 1996. *Process metaphysics: An introduction to process philosophy*. New York: State University of New York Press.
- Rescher, Nicholas. 2006. *Philosophical dialectics: An essay on metaphilosophy*. New York: State University of New York Press.
- Robbins, Lionel. 1932. *An essay on the nature & significance of economic science*. London: MacMillan.
- Robinson, Joan. 1964. *Economic philosophy*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Robinson, Joan. 1980. Time in economic theory. *Kyklos* 33:2, 219–229.
- Rosch, Eleanor. 1983. Prototype classification and logical classification: the two systems. Teoksessa Ellin Kofsky Scholnick (toim.), *New trends in conceptual representation: Challenges to Piaget's theory?* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 73–86.
- Sayer, Andrew. 2011. *Why things matter to people: Social science, values and ethical life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schumpeter, Joseph A. 1939. *Business cycles: volume 1*. New York: McGraw-Hill.
- Sen, Amartya K., Last, A.G.M. ja Quirk, Randolph. 1986. Prediction and economic theory. *Proceedings of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences* 407:1832, 3–23.
- Shaikh, Anwar. 2016. *Capitalism: Competition, conflict, crises*. New York: Oxford University Press.
- Smith, Barry (toim.). 1988. *Foundations of Gestalt theory*. Munich and Vienna: Philosophia Verlag.
- Smolin, Lee. 2008. *The trouble with physics*. London: Penguin Books.
- Sonnenschein, Hugo. 1972. Market excess demand functions. *Econometrica* 40:3, 549–563.
- Springer, Simon, Birch, Kean ja MacLeavy, Julie (toim.). 2016. *The handbook of neoliberalism*. London & New York: Routledge.
- Sraffa, Piero. 1926. The law of returns under competitive conditions. *Economic Journal* 36:144, 538–550.
- Sraffa, Piero. 1930. The trees of the forest: A criticism. *Economic Journal* 40, 89–93.
- van Staveren, Irene. 2012. An evolutionary efficiency alternative to the notion of Pareto efficiency. *Economic Thought* 1:1, 109–126.
- Stigler, George J. 1957. Perfect competition, historically contemplated. *The Journal of Political Economy* 65:1, 1–17.
- Stigler, George J. 1984. Economics – the imperial science? *Scandinavian Journal of Economics* 86:3, 301–313.
- Sunderland, Ruth. 2010. A good woman economist is hard to find. *The Guardian*, 1.8.2010. <https://www.theguardian.com/business/2010/aug/01/economics-professional-diversity>. Viitattu 29.6.2016.
- Suvanto, Antti. 2016. Taloustieteilijät sosiologin silmin. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 112, 3–5.
- Syll, Lars. 2016. Paul Krugman: mistaking the map for the territory. *World Economics Association Newsletter* 6:3, 2–3. <https://www.worldeconomicsassociation.org/files/Issue6-3.pdf> Viitattu 4.7.2016.
- Taylor, Christopher. 2011. *A Macroeconomic Regime for the 21st Century. Towards a New Economic Order*. London & New York: Routledge.
- Tetlock, Philip E. 1999. Theory-driven reasoning about plausible

- pasts and probable futures in world politics: Are we prisoners of our preconceptions. *American Journal of Political Science* 43:2, 335–366.
- Unger, Roberto M. ja Smolin, Lee. 2015. *The singular universe and the reality of time: A proposal in natural philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Fraassen, Bas C. 1980. *The scientific image*. Oxford: Clarendon.
- Varian, Hal R. 1992. *Microeconomic analysis*. (3.painos). New York: W.W. Norton & Co.
- Weintraub, E. Roy. 1993. Neoclassical Economics. E-teoksessa David R. Henderson (toim.), *The concise encyclopedia of economics*. Library of Economics and Liberty. <http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>. Viitattu 2.9.2016.
- Whitehead, Alfred N. [1925] 1997. *Science and the modern world*. New York: Free Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Philosophical investigations*. Oxford: Basil Blackwell.